

Peder Palladius' Thaborprædikener og deres reformatoriske kilder

Af Jørgen Ertner

I 1554 efter påske holdt Peder Palladius en række prædikener over Thaborperikopen, formodentlig i Vor Frue Kirke i København, idet han som tekst benyttede en evangelieharmonie af de tre synoptiske evangeliers beretninger om denne begivenhed. I 1555 udgav han denne prædikenrække med titelen »Den offuermaade herlige Historie om vor Herris Jesu Christi ærefulde forklarelse paa Thabor bierg, predicket oc vdlagt aff Docter Petro Palladio«¹ I Palladius' »En ny evangelisk Rimstok«, 1554 er Thaborperikopen i Mattæus' version henlagt til 6. søndag efter Hellig 3 konger med rimet: »Christi Guddom paa biergit soes/Mose oc Elias vaare der hoss«² medens perikopen i Alterbogen 1556 findes under 27. søndag efter trinitatis. Men prædikenrækken er holdt efter påske 1554 i tilknytning til påsken. Forordet til udgivelsen er således dateret Skt. Mikkels dag 1554. Tilknytningen til påsken fremgår således af nogle bemærkninger i den første prædiken, hvor Palladius nævner, at han før påsken har holdt en prædikenrække over »den Historie som skede paa Olibiergit« om Jesus og de tre disciple Peter, Johannes og Jakob i Getsemane have. I den forbindelse skriver Palladius, at historien om forklarelsen på Thabor »bescriffuer en gang til Christi Opstandelse, som Olibiergis Historie bescriffuer en gang til Christi pine oc død«.³ Prædikenrækken over Getsemane-historien kendes ikke længere; men de to tekstsammenhænge, der har dannet grundlaget for de to prædikenrækker, har det tilfælles, at i begge historier er det de tre disciple, Peter, Jakob og Johannes, der er vidner. De to prædikenrækker har altså indkredset påskens begivenheder, og Palladius har altså set Thaborhistorien som en vejledning til forståelsen af betydningen af Jesu opstandelse, selv om han i sin behandling af Thaborhistorien også kommer ind på betydningen af Jesu lidelse og død. I øvrigt ved vi, at Thaborperikopen personligt har haft en særlig betydning for Palladius. Allerede A.C.L. Heiberg knytter denne prædikenrække sammen med Palladius' oplysning i et brev (1550) til Jon Arason om, hvorledes Guds eget ord om sin søn i Thaborperikopen var det skriftord, der havde en afgørende betydning for hans omvendelse til lutherdommen.⁴ I Thaborprædikenerne giver Palladius ingen oplysninger om den betydning, Thaborordene hav-

de haft for ham selv personligt. Men der er ingen tvivl om, at der går en – om end usynlig – tråd tilbage til hans personlige omvendeshistorie, og selv om det ikke er det sidste skrift, Palladius udgav, kunne man fristes til at kalde Thaborprædikenerne for hans svanesang indeholdende hans teologiske testamente.⁵

Allerede i forordet til Peder Godske står ordet af Guds egen mund om sin søn i midtpunktet: »Denne er min Elskelige Søn/vdi huilcken ieg haffuer behagelighed/hannem skulle i høre. Thi dette vidnesbyrd offuergaar Himmel oc Jord/oc der som mand aldrig vilde tro de andre vidnesbyrde/om vor Herre Jesu Christo/som Engelne/Joseph oc Maria/Hyrderne oc de Vise/Simeon oc Anna/Zacharias oc Joannes Baptista/Apostlene och Christi egne gerninger oc tegen bare om hannem/oc om mand icke vilde tro Mose oc Elie/Ja alle Propheternis vidnisbyrde/da burde mand io at tro Gud almectigste selff/som lader sig høre met sin egen Mund oc Røst/oc selff wmager sig ned fra Himmelen/at hand io icke vil/mand skal høre andre til salighed/end hans elskelige Søn/det er/vor Herre Jesum Christum«.⁶ Dette er iflg. Palladius hovedartiklen, og i prædikenerne er det Luther, der giver det en særlig accent. Palladius tilføjer i forordet, at der i prædikenerne foruden hovedartiklen også findes mange andre nyttige lærdomme. Det drejer sig også om en tolkning af hele perikopen, og man må endda sige, at han når så godt som hele dogmatikken rundt.

I den første prædiken har Palladius en indledning, hvor han skriver: »Oc alligeuel denne Historie longt offuergaar vor forstand, at wi kunde icke vdi dette lifff fuldkommelige forstaa hende, saa er hun dog drabelig, lystig oc trøstelig oc giffuer oss en besynderlig Lærdom oc husualelse som wi kunde bruge vdi al vor modgang«.⁷ Dette er et citat fra Veit Dietrichs indledning til dennes prædiken over Thaborperikopen i »Kinder Postilla«.⁸ Det er Martin Schwarz Lausten, der har gjort opmærksom på, at Palladius i denne prædikenrække er litterært afhængig af Veit Dietrichs prædiken i »Kinder Postilla«. Lausten skriver, at »Palladius gengiver her simpelthen en prædiken af Veit Dietrich (til 6. s.e. Trin.) i dennes 'Kinderpostil'«.⁹ Laustens iagttagelse er vigtig; men rent bortset fra den lille detalje, at det ikke drejer sig om Veit Dietrichs prædiken til 6. søndag efter trinitatis, men til 6. søndag efter Hellig 3 konger (»Am sechsten Sontag nach dem tage der Offenbarung Christi«), så trænger Laustens bemærkninger til en korrektion. Det forholder sig ikke blot sådan, at der findes selvstændige udlægninger af Palladius (Palladius' prædikenrække er langt mere omfangsrig end Dietrichs prædiken); men hvad der er nok så interessant, er, at det kan påvises, at Palladius også er litterært afhængig af

Luther, idet han gør udstrakt brug af Luthers tolkning af Mt. 17 i dennes »Annotationes in aliquot capita Matthaei«, Wittenberg 1538.¹⁰ Og det viser sig, at Luthers gennemslagskraft i prædikenrækken er større end Dietrichs, om end Dietrichcitaterne kvantitativt måske fylder mere end Luther. Samtlige citater fra såvel Dietrich som Luther er skjulte citater i Palladius' tekst. Endelig må det nævnes, at Palladius helt anderledes systematisk, end det sker hos Dietrich, gennemfører den tolkningsmetode, han havde lært hos Melanchthon i Wittenberg. Man kan sige, at skemaet, der ligger til grund for disse 16 prædikener, er Melanchthons tolkningsmetode. Og heri indordner Palladius sit stof, dels hentet fra Luther, dels fra Dietrich og dels hans egen selvstændige fremstilling.

Historiens »summa«

I den første prædiken anfører Palladius først, hvad han kalder »Summen paa denne Historie«, d.v.s. historiens grundintention, hovedsagen, der ikke må lades ude af syne tolkningen igennem: »Summen paa denne Historie er/at Jesus Christus vor Herre oc Frelsermand/faar vidnesbyrd her aff den Hellig Aand vdi en Skyes lignelse/oc aff Gud Fader/som talede til hannem aff samme Sky/at hand er icke aleniste Jomfru Marie Søn oc ith sant menniske/Men ocsaa Guds oc vor Himmelske Faders Søn/født aff hannem fra euig tid/Guds arffuing/en Herre offuer Himmel oc Jord/Huor paa at ingen skulde tuile men alle bliffue visse der paa/giffuis hannem saadant vidnesbyrd aff Gud Fader oc aff den Hellig Aand paa det at wi skulle alle det tro/oc bekende Jesum Christum en Herre offuer Himmel oc iord«. ¹¹ Denne »summa« kan betegnes som en friere omskrivning af den bekendelse, Luther formulerer i »Annotationes in aliquot capita Matthaei«, ¹² og som Palladius citerer i sin 16. prædiken. Han vender i øvrigt gentagende tilbage til en lignende formulering. ¹³ Det er i den forbindelse interessant, at Luther i flere af sine påskeprædikener betoner, at Kristus er herre over alle ting og har alt i sin hånd, ¹⁴ en betoning, der må antages at have teologisk vægt.

Det er bemærkelsesværdigt, at Palladius sætter denne markante bekendelse, hentet hos Luther (om end ikke ordret) i spidsen som historiens »summa«. Og den kommer samtidig til at afrunde prædikenrækken. I øvrigt går Palladius i udlægningen af historien frem efter en strengt videnskabelig metode, hvis mål er at opstille loci (lærepunkter), som derefter behandles udførligere. Han gør kortfattet og klart rede for denne metode: »Men før end wi tage fat paa Texten at vdlegge/ville wi vnderuise huer andre om disse tre omstandeligheder/som er om Steden/om ti-

den oc om Personerne/det er/huad Sted/denne forklarelse skede paa/oc i huad tid/oc ved huilcke Personer/der effter vdi neste Predicken ville wi opregne huad sager (årsager)/der vaare til samme forklarelse/oc siden skiffte Historien i sine parter/oc vdyde i dem de ypperste hould stycker oc lærdom/som denne Historie fører met sig/Gud almectigste giffue el- lers sin naade der til Amen«. ¹⁵ Det er Melanchthons dialektiske tolkningsmetode, Palladius følger med bestemmelsen af historiens »circumstantiae, causae, divisio, partes og loci praecipui«. ¹⁶ Hverken Dietrich eller Luther har opdelingen i de tre circumstantie, causae, divisio, partes og loci praecipui. Dietrich fremhæver kun »tiden« og »årsagen«: »Der verklärung halb sollen wir erstlich acht haben zu was zeit/darnach vmb was vrsach willen sie geschehen sey«. ¹⁷ Om »tiden« siger han kort: »Die zeit aber zeigt S.Lucas fein an/denn er sagt/Christus sey auff einen hohen Berg gewichen/dass er da habe betten wöllen«. ¹⁸ Derefter tager Dietrich selve emnet »bønnen« op til en udførligere behandling (dette gengiver Palladius senere i prædikenrækken under et af sine loci praecipui). Palladius har derimod i sin første prædiken et afsnit »Om Steden« fulgt af et afsnit »Om Tiden«. I den anden prædiken udvikler han så »den tredje omstandelighed/det er/om Personerne«. ¹⁹ Det er tekstens tidshistoriske mening, der dermed gøres til udgangspunktet.

Historiens »omstandeligheder« (circumstantiae)

Interessant er det, at Palladius både i »Om Steden« og i afsnittet »Om Tiden« inddrager stof fra Luther. Særlig interessant er afsnittet »Om Steden«. Her tager han sit udgangspunkt hos Luther. Det hedder hos Palladius: »At tale om Steden/er det io vist/at denne forklarelse skede i Galilee land/der hand end nu tøffuede i Capernaum/som Euangelii Text giffuer til kende/Oc det er troligt/at dette Bierg er Thabor bierg/som alle den hellige Kirkis Lærefedre holde faare/at hand gick op paa den tid hand i begyndelsen lærde hans Apostle paa Bierget Matth: v. Oc nu denne tid/Oc effter hand vaar opstanden fra de døde/oc haffde hand did forsamled sine Discipler. Euangelisterne scriffue/at det vaar ith høyt Bierg/Oc S: Hieronymus scriffuer/at Thabor bierg/er it deyligt Bierg/paa en marck/mit i Galilee land/saa trint at mand maa vndre der paa och høyt/saa at de fire Slecter Nephthali/Sebulon/Isaschar oc Asser skyde ind der paa/oc begribe noget nær det gandske Galilee Land. Loffuis ocsaa dette Bierg vdi den hellige Scriff aff sin deylighed oc lystighed/Psal:LXXX-IX. Thabor et Hermon in nomine tuo exultabunt/det er/Thabor oc Hermon frydis i dit naffn. oc Judic. iiii. drog Barach oc den Prophetisse Debora met ti tusinde Stridsmænd til Thabor Bierg mod Sissaram«. ²⁰

Hele denne sammenhæng er citat fra Luthers Mattæuskommentar 1538.²¹ Dette citat bliver så grundlaget for Palladius' selvstændige udvikling af »stedets« betydning i overensstemmelse med hans eget hovedsynspunkt på Thaborperikopen set i forhold til den tidligere omtalte prædikenrække om Oliebjerghistorien: »Der faar skal Thabor Bierg vere it vidnesbyrd til Christi Ære och Herlighed/lige som Olibierget skal vere it vidnisbyrd til hans fornedrelse oc blodige sued«. ²² De steder, hvor Kristus færdedes skal bære vidnesbyrd på dommedag mod alle ugudelige, der ikke lod sig omvende. Dette tempel (formodentlig Vor Frue Kirke i København), disse piller og vægge, fortsætter han helt i Visitatsbogsstil, skal fordømme vore ugudelige. Han henviser til nogle ord af Johannes Bugenhagen i et nu ukendt brev til Palladius, hvor Bugenhagen iflg. Palladius »kalder ... sten oc staack til vidnesbyrd« mod en af de københavnske kanniker, mester Mads, som Bugenhagen havde forsøgt at omvende til lutherdommen: »De Pillere der i Københaffns Kirke/oc de vegge i Scholen (Københavns Universitet) vide huad jeg haffuer giort mod Mester Matz«, ²³ skrev Bugenhagen. Som Kristus sagde, »at Stenene skulde loffue hannem/om Disciplerne maatte icke det gøre« (Luk. 19,40), således skal Thabor bjerg bære vidne om sine ugudelige, og vore steder (som f.eks. Vor Frue Kirkes piller og vægge) skal bære vidne om vore ugudelige og formane dem til at omvende sig til Gud ved Jesus Kristus.

Afsnittet om den anden »omstændelighed«, tiden, er delvist Palladius' selvstændige arbejde. Han lægger Luk. 9. til grund, idet han indrager vers uden for selve Thaborperikopen. Han henviser til tre bestemmelser hos Lukas. For det første nævner Luk. 9,51, at da Jesu »Annammelsis dage vaare fuldendede/da beskicket hand sit Ansict til at hand vilde gaa til Jerusalem«. ²⁴ For det andet skriver Lukas 9,31, at »Mose oc Elias talede met hannem om den vdgang och død/som hand skulde faa vdi Jerusalem«. ²⁵ For det tredje skriver Lukas i selve Thaborperikopen (9,28) også »huad hand (Jesus) vilde gøre/och huad hand gjorde vdi samme tid/hand gick der op at bede/siger hand/Oc det oss til it exempel«. ²⁶ Dermed har Palladius ud fra Luk. 9. nævnt de tre tidsmomenter, hvormed han får præciseret forbindelsen til passionshistorien, den forbindelse, der spiller en stor rolle i tolkningen. Også Jesu bøn har tilknytning til passionshistorien. Palladius tager afslutningsvis spørgsmålet op, om Lukas' tilsyneladende uoverensstemmelse med de andre to evangelister i bestemmelsen af, at det var efter 8 dage siden lidelsesforudsigelsen (Luk. 9,22), at Jesus tog de tre disciple med på Thabor bjerg, idet han med et Luthercitat siger: »Men her siunis Euangelisterne at vere mod huer andre om dagene. Thi Matt-

hæus och Marcus sige/effter sex dage/oc Lucas siger effter otte dage/siden Christus forkyndede sine Discipler om sin død oc pine/dog ere de icke mod huer andre/Thi Matthæus oc Marcus sette ickon dage/som vaare imellom/men Lucas tager den første dag oc den siste met/den første paa huilcken Christus forkyndede sine Discipler om sin død oc pine/den siste paa huilcken hand bleff forklaret paa Thabor bierg«. ²⁷

I afsnittet om personernes »omstændelighed« kan der ikke konstateres litterær afhængighed af hverken Luther eller Dietrich. Her taler Palladius om de otte overmåde herlige personer, der kommer sammen på bjerget: Faderen, Sønnen, Helligånden, Moses og Elias samt de tre apostle. Faderen, der taler om sin Søn, Helligånden, der omskygger Kristus og apostlene, Kristus, Moses og Elias, der taler sammen om Kristi pine og død, Peter, der på egne og de andre to disciples vegne udtrykker deres opfattelse af situationen, at »det er gaat at wi kunde vere her etc.«. ²⁸ Forbindelsen til lidelsen og døden kommer også her til udtryk, ikke mindst i Palladius' forklaring af, hvorfor Jesus tog de tre disciple med, den forklaring, han sammenfatter med ordene: »In summa/De bleffue tagne der til/at de skulde see hans Ærefulde Herlighed her/de som skulde siden see hans fornedring i Vrtegaarden/Ja de som skulde effter hans opfarelse til Himmelen vere den hellige Kirkis Pille-re vdi Jerusalem«. ²⁹

Historiens årsager (causae)

Palladius følger sin fastlagte plan, den melanchthoniansk-dialektiske metode, idet han i tredje prædikens første del behandler årsagerne til Kristi forklarelse. Iflg. Palladius drejer det sig om 3 årsager: »Den første for Christi egen skyld/den anden for hans Disciplers skyld/den tredje for allis vor skyld«. ³⁰ I den nærmere bestemmelse af disse 3 årsager viser det sig, at Palladius er afhængig af Veit Dietrich, uden at der er tale om ordret gengivelse. ³¹ Den første årsag er, at Kristus i sin angst skulle trøstes og »forstaa/at hans legeme/som saa iammerlige skulde plagis oc pinis/skulde bliffue klarere end Solen effter hans opstandelse«. ³² Den anden årsag er, »at hand vilde lade sine Discipler faa trøst och husualelse imod Kaarsens forargelse/paa det at de skulde icke alde-lis affalde/som skulde siden styrcke oc stadfeste andre i Troen«, og Palladius henviser til Jesu ord til Peter, Luk. 22,32. ³³ Den tredje årsag er, »at hand vilde der met trøste oc husuale alle sine vdualde naar de vaare stedde i nogen modgang/sorrig oc bedrøuelse/at de da skulde tencke/at der er it andet Liff efter dette Liff«. ³⁴

Historiens »partes«

Palladius følger derefter den dialektiske regel om deling af historien i dens »partes«: »mand bør at vide ordening oc skick paa Historier ... Saa skiffis denne Historie i thi parte«. ³⁵ Disse ti »parter« opstilles af Palladius i ti nummererede punkter. Han har litterært forlæg for de seks af disse punkter. Derfor citerer vi dem i deres helhed:

1. »Christus tog tre aff sine Aposteler til sig oc gick alene met dem op paa it Bierge effter sin seduane at bede/oc loed de andre bliffue nedre paa Marcken.
2. Der bleff hand effter sin bøn foruandelet oc forklart faar sine Discipler i saa maade/at hans Ansict skinde som Solen/oc hans Kleder som sne.
3. Der vaare tho mend til stede/Mose oc Elias som der bleffue seet i Herlighed/oc obenbaredis Disciplerne/oc talede om den vdgang som vor Herre Jesus skulde fuldkomme i Jerusalem.
4. Disimellem besuaris de tre Aposteler met søffnen/men de vaagne op igen aff Mose oc Elie samtale met Christo/oc aff den store Klarhed/som de der see oc høre alt det der skeer/alligeuel at de end nu tale inted/aff forferdelse.
5. Men der Mose oc Elias vaare borte farne/som Lucas scriffuer/taler Peder oc siger/Herre/her er det oss gaat at vere etc. oc viste icke aff forferdelse huad hand sagde/som Marcus oc Lucas vinde (d.v.s. vidne) til hobe.
6. Der hand saa taler/omkring skuggede dem en klar sky/oc de bleffue der aff forferdede.
7. Faderens røst hørdis aff samme Sky/Denne er min elskelige Søn etc.
8. Da bliffue Disciplerne mere forferdede/aff den Sky oc røst/oc falde ned paa deris Ansict men de bliffue opreysde igen aff vor Herre Christo/oc der de oplode deris øyen/da saae de inted/vden Jesum alene/da vaar oc visselige hans ansictis klarhed fra hannem tagen igen.
9. Der de ginge ned aff Bierget forbød Jesus sine Discipler/at de skulde ingen sige noget der aff før hand vor opstanden fra de døde.
10. Disciplerne gjorde effter som dem vaar forbudet/oc hulde det hoss dem selff stille/saa at de sagde ingen noget der aff i de dage.

Denne er nu den rette ordening oc skickelse paa denne Historie«. ³⁶

Det er for punkterne 1, 4, 5, 6, 7 og 8, der kan påvises litterært forlæg, og dette forlæg er Luther i »Annotationes in aliquot capita Matthaei«. Som tidligere nævnt følger Luther ikke den dialektiske metode,

og han har ikke en opdeling af historien i »partes«. Begrebet »partes« findes ikke i Luthers tekst, men han har en sammenhæng om »ordo rei gestae«, og det er denne sammenhæng, Palladius citerer.³⁷

Historiens lociskema

Med anførelsen af historiens »parter« har Palladius nu fastsat tekstens tidshistoriske mening, der er grundlaget for tolkningen. I 4. prædiken indleder han med at sige, at »Denne Historie inde holder mange merckelige ting oc lærdomme«.³⁸ Det er Luthers tekst, han umiddelbart fortsætter. Hos Luther hedder det: »In hac historia multa continentur«;³⁹ men inden Palladius igen inddrager stof fra Luthers fortløbende tekst, indskyder han nogle bemærkninger, hvor han dels erindrer om den faste plan, han hidtil har fulgt (d.v.s. den dialektiske metode med bestemmelsen af historiens *circumstantiae*, *causae*, *divisio*, *partes*) og dels gør opmærksom på den fortsatte plan om opstillingen af *loci* (der også hører med til den dialektiske metode): »Der faare vil ieg kortelige opregne vdaff mange/disse besynderlige stæder (d.v.s. *loci*)/som indfalde i denne Historie/oc haffue vdleggelse behoff«.⁴⁰ Palladius opstiller nu efter Melanchthons forbillede et lociskema med i alt 6 *loci*, der må betegnes som hovedakslen i hele prædikenrækken. Nok er det efter Melanchthons forbillede, han opstiller dette lociskema; men det er helt tydeligt ud fra Luthers tekst,⁴¹ han opstiller sit skema og uddrager disse *loci* med undtagelse af 1. *locus*, som uden tvivl er medtaget under indflydelse af Dietrichs lange fremstilling om Jesu bøn og vor bøn, hvortil noget tilsvarende ikke findes hos Luther. Hverken Luther eller Dietrich har et lociskema, selv om der i Lutherteksten i den fortløbende fremstilling anføres et »Primum«, et »Secundo«, et »Tertio«, et »Quarto« og et »Quinto«.

Vi anfører Palladius' lociskema i venstre spalte og hans kilde i højre spalte:

Palladius

1.

Om en Christen bøn/oc hindis krafft oc Jfr. Dietrich om bønnen⁴²
huor storlige det er behoff at bede.

2.

Om de dødis opstandelse.

Luther: »Primum ostenditur
mortuorum resurrectio ...«⁴³

3.

Om det euige lifff.

Luther: »Secundo ... ostendunt
(Moses og Elias)

etiam aliam esse vitam extra
istam mortalem ...«,
jfr. margin: »Alia vita post hanc
mortalem« og
jfr. Luthers »Tertio«⁴⁴

4.

Om døden at forsmåa/oc at den er icke
andet/end at flytte fra dette iammerligt
liff/oc til det alderdeyligste oc euige liff.

Luther: »Quarto, Docet
ergo ista apparitio
mortem esse contemnendam, et
habendam
simpliciter pro migratione
quadam ex hoc
ergastulo ad claritatem
melioris vitae...«⁴⁵

5.

Om Synden/at den er offueruunden vid
Christum/oc at døden er opsluget.

Luther: »Quinto, ostenditur
hac historia peccatum
esse victum. Quia conse-
quentia necessaria
sequitur, Ubi mors victa est, ibi
et peccatum victum est ...«⁴⁶

6.

Om Guds ords oc vor Trois/vished/at wi
ere visse paa at det er Guds ord som wi
predicke.

Jfr. Luther: »... valuit appa-
ritio ista, ad fidem
faciendam certissimam de
Christo filio Dei vivi,
et de regno eius spiritualiter
intelligendo.«⁴⁷

Foruden andre merckelige (d.v.s.
bemærkelsesværdige) steder/oc denne
forklarelsis Aandelige vdtydelse/som
wi ville tale om/huer vdi sin sted⁴⁸

Der følger nu en omfattende og udførlig udlægning af de enkelte loci i
skemaet, idet Palladius undertiden kan fravige skemaet. Han har selv
nævnt, at der ud over de 6 anførte loci vil blive tale om andre loci, han
vil medtage. Her møder vi altså den egentlige teologiske tolkning, den
»Aandelige vdtydelse«, som han benævner det, hvilket ikke er ensbety-
dende med allegorisk tolkning. Vi benytter i det følgende den latinske
terminus »loci« (»loci praecipui«) fra den melanchthonianske locime-

tode, selv om Palladius i sit danske værk ikke anvender dette udtryk, men taler om »de ypperste hoid stycker«, »de rette hoffuit Stycker« eller anvender udtrykket »stæder«, der er direkte oversættelse af »loci« og ikke betyder skriftsteder.

Om en kristen bøn

1. locus om en kristen bøn er domineret af en gengivelse af Dietrichs afsnit om bønnen,⁴⁹ idet Palladius dog har nogle indledningsbemærkninger,⁵⁰ ligesom han har indskudt et selvstændigt afsnit i sammenhængen.⁵¹ I de indledende bemærkninger henviser Palladius først til børnelærdommen, d.v.s. til katekismelærdommen om Fadervor, som han vender tilbage til i sit selvstændige afsnit. Dernæst nævner han, at Kristi bøn på Thabor er et eksempel for os, idet vi må skelne mellem Kristi bøn og vores bøn. Dietrichs afsnit om bønnen⁵² falder i to dele med en overgangsbemærkning. Første del handler om Kristi bøn og dens forskel fra vores bøn. I sin gengivelse af denne del gør Palladius med Dietrich opmærksom på, at et menneske hvert øjeblik har grund til at bede, fordi synden tvinger os (Dietrich egtl.: fordi synden altid klæber ved os), og djævelen er stadig på spil med sine fristelser. Dertil kommer, at vort liv, hustru, børn, tyende, ufred også giver os årsag nok til at bede (hos Palladius en friere gengivelse af Dietrich). Men Kristus havde ikke en sådan årsag til at bede. Skønt han var plaget med adskillige fristelser, hvori han flyede til sin bøn, var han dog uden synd. Derfor drejede hans bønner sig først og fremmest om Guds navns helliggørelse, om Guds riges fremgang, om Guds vilje mod djævelen, om ordets fremgang osv. (jfr. Fadervor, som der er tydeligere hentydning til hos Dietrich). Blandt alle Kristi fristelser var lidelsen og pinen, der forestod, den største. Vi citerer Palladius direkte: »Thi den byrde/som vaar kast paa hans skuldre loed hannem ingen rolighed haffue som vaare al Verdens synder/Guds vrede/Louens formaledidelse/den Syndedød/som vaar alsomforsmedeligste. Vdi saadan hiertens banghed/gaff hand sig altid til sin bøn/oc fick trøst oc husualelse«.⁵³ Vel er der som i øvrigt tale om en lidt fri gengivelse hos Palladius; men man bemærker her, at han ikke blot som Dietrich taler om »Gottes zorn vnd fluch«, men han skriver »louens formaledidelse«. Der er næppe nogen betydningsforskel mellem Guds »fluch« og »louens formaledidelse«. Alligevel er der uden tvivl tale om en bevidst ændring hos Palladius, hvormed han forbereder sin senere ret udførlige tale om lovens overvindelse og »louens foractelse«, hvor han tager temaet lov – evangelium op til behandling.⁵⁴ Loven nævnes intetsteds i Dietrichs prædiken.

Følger vi Dietrich, har han nu en overgangsbemærkning til anden del af afsnittet om bønne, nemlig om vores bøn.⁵⁵ Denne overgangsbemærkning citerer Palladius ikke, men han har som nævnt et selvstændigt indskud. Han har åbenbart ment, at der mangler en side af vores bøn, som han må have med. Deraf indskuddet, hvori man fornemmer Visitatsbogens forfatter, både i det folkelige sprog med det eksempel, han nævner, og i hans interesse for katekismelærdommen. Palladius slår først igen fast, at Kristus ellers ikke havde behov for at bede, idet han som argument anfører, ikke som tidligere ligesom Dietrich, at Kristus var uden synd, men nu ved i kraftfulde vendinger at fremhæve, at Kristus er en herre over alting og kan gøre alting sammen med Faderen, og at intet er umuligt for ham.⁵⁶ Palladius understreger altså atter det, der er grundintentionen i perikopen, og som han har fra Luther, at Kristus er herre over alting, men han tog en træls skikkelse på, siger Palladius med Filipp. 2. og bad så som et sandt menneske. Han havde et brændende ønske om at fremme Guds ære og menneskenes salighed. I den forbindelse siger Palladius, at det gælder om vores bøn, at vi ikke alene skal bede ved troen, når der er noget, vi begærer. Men vi bør have en ret kærlighed til Gud, da ville vi også kunne bede ideligt og ret. Og han anfører et eksempel fra menneskelivet: ligesom en ven ikke kan andet end udøse for sin gode ven, hvordan han er til mode, sådan kan den, der elsker Gud, heller ikke andet end i sin bøn at holde Gud for øje, hvad der hænder ham eller fattes ham. Da Kristus altid bad og i sin angst tyede til bønne, så skal vi efterfølge ham i begge dele, og Palladius henviser til katekismelærdommen. Vi skal først være omhyggelige for Guds ære. Kristus selv bad os først at bede: helliget worde dit navn (Fadervor), dernæst skal vi ty til vores bøn i al nød, vores egen eller andres. Derefter tager Palladius tråden op igen efter Dietrich og gengiver hans afsnit om vores bøn i nød og trang.⁵⁷ Fornuften venter sig intet godt af Gud i nød og trang. Den stoler på egen visdom, magt, rigdom, herregunst etc. Og når de midler slipper op for mennesket, falder det i mishåb. Derfor er det en farlig ting ikke at bede i nød og trang, og ligesom Kristus ikke ville bede alene, skal den kristne også lade andre bede med sig og for sig.

Om de dødes opstandelse

2. locus om de dødes opstandelse behandles i 5. prædiken med overskriften »Den femte predicken som er om de dødis Opstandelse«. I dette afsnit anvender Palladius stof fra Dietrichs tolkning af teksten Luk. 9, 29-31.⁵⁸ Dietrich taler imidlertid ikke om de dødes opstandelse og vore

legemers opstandelse. Han nævner i sammenhængen ikke begrebet »de dødes opstandelse«. Grundlaget og midtpunktet i Palladius' afsnit er også Luther, som han citerer: »her beuisis oc betees de dødis opstandelse oc den tilkommendes ære och klarhed ocsaa den som vore Legemer skulle haffue«. ⁵⁹ Palladius indleder imidlertid afsnittet ved med Dietrich om forklarelsens historie at sige, at »Her vaar vel megit at tale om/men det er/som tilforn er sagd/wmueligt at wi kunde rettelige vdi dette dødelige oc wselige lifff tencke eller nock predicke her om/Thi det offuergaar vort forstand«. ⁶⁰ Palladius vil tale enfoldigt om dette locus, indtil vi kommer til den anden verden. Denne forklarelse hører nemlig mest til den anden verden. Her er han i overensstemmelse med Dietrich, der siger: »Es gehört in jenes ewiges leben«. Han henviser til 1. Johs. 3,2 og Koloss. 3,4, og han citerer Dietrich om, hvordan det vil være i det andet liv i modsætning til dette liv: »Huor som wi skulle icke aleniste fuldkommelige forstaa denne forklarelse/huad den er i sig/men ocsaa vdi oss selfff den forfare/som her effterfølger om Mose oc Elia. Thi da skulle wi forsøge det samme oc neruerendis tale met Gud Fader/Søn oc hellig Aand oc nyde oc bruge saadant met lyst ære oc glæde til euig tid ... end dog wi vndre paa Kongers och Førsters skinnende klæder/oc holde dem for en deylige faurhed/saa ere de dog vdi sandhed alle sammen/ekon lige som en gammel klud/eller reffuen skindkiortel/naar mand ligner dem ved denne klarhed/som de her see udi vor Herre Christo oc i disse tho hellige mend Mose oc Elia/oc nødis wi til/at lade det bliffue ved saadanne tancker/Thi wi kunde icke komme høre i dette lifff«. ⁶¹ Medens Dietrich efter det her gengivne siger: »Darumb wollen wir fort fahren«, hedder det hos Palladius: »det er nock at wi beholde en sum der aff«. ⁶² Herefter følger så oven for anførte Luthercitat, at her bevises de dødes opstandelse og den tilkommende ære og klarhed, også den, som vore legemer skal have. I den forbindelse taler Luther om, at Kristus blev forklaret endnu i det dødelige legeme, og han åbenbarede udødelighedens klarhed endnu i selve dødeligheden. Dette er formodentlig baggrunden for, at Palladius i det følgende skelner mellem Kristi riges klarhed i dette liv og i det tilkommende liv. Kristi riges lys, skin og klarhed i dette liv er i de tro kristnes hjerter, »som ere opliuste vdi vor Herris Christi kendelse«. ⁶³ Palladius anfører skriftsteder, der bevidner denne Kristi riges klarhed i dette liv, ligesom han også anfører skriftsteder, der bevidner Kristi riges klarhed og lys i det tilkommende liv, som er den udødeligheds ære ⁶⁴ og legemets forklarelse, som vi skal modtage i de retfærdiges opstandelse. Vi påmindes her om, at vi altid skal »atspørre dette første liuss/Som er Christus/om wi ville komme hen til det andet liuss«. Palladius henviser i den forbindelse til August-

tin, der taler om to opstandelser, sjælens opstandelse og legemets opstandelse.⁶⁵ Hertil kommer iflg. Palladius den trøst, at vi ved den tilkommende klarhed kan styrkes i tålmodighed og i håbet i modgang.

Om det evige liv

I 6. prædiken (»Den siette Predicken om Mose oc Elia oc om det euige Liff«) er det 3. locus i Palladius' lociskema, der får en nærmere udlægning i tilknytning til Luk. 9, 30-31, som han anfører som tekst. Ikke alene Kristus blev forklaret, »men til denne gerning/som er vnderlig noch vdi sig selfff/kommer ocsaa det/at Mose oc Elias bleffue der seet«, siger Palladius, idet han citerer Luther.⁶⁶ Men Palladius indskyder herefter et Dietrich-citat, en forklaring på, hvorfor ikke blot Kristus blev forklaret, men også Moses og Elias dør blev set i ære og herlighed: »paa det at ingen aff de vdualde skulde saa tencke/Ja Christi Legeme er vel forklaret/men huo veed om mit Legeme skal ocsaa forklaris/oc om ieg maa ocsaa trøste mig der paa/oc om ieg skal haabe der noget til/Thi her haffue wi exempel oc vidnesbyrd/at icke Christus alene loed sig der see vdi saa stor klarhed/men ocsaa Mose oc Elias bleffue der seet i æren«.⁶⁷ Det er imidlertid tydeligt, at Palladius har opstillet sit lociskema, også dette locus ud fra Luther, hvis korte kommentar til Luk. 9, 30-31, han citerer, idet han fortsætter Lutherteksten: »de (d.v.s. Moses og Elias) vaare dødelige mennisker/Oc alligeuel end dog de bleffue regnede der faare/saa giffue de dog til kende met denne deris obenbarelse/at de ere icke døde/men henførde vdi it andet leffnet/Der til met giffue de ocsaa til kende/at der er it andet lifff atskilligt fra dette lifff huor fra de ere bortførde oc leffue nu i det andet lifff. Thi det var dem icke muligt huercken Mose eller Elias/at de kunde haffue bleffuit i dette lifff/ind til den stund/vdi huilcken de obenbaredis her paa Thabor bierg/effterdi at de haffue veret saa mange hundrede Aar vdaff denne Verden/oc vden ved dette lifff/oc de leffue alligeuel/oc lade sig see at de leffue oc at de vaare aldrig rettelige døde«⁶⁸

Luthertekstens korte kommentar, hvor tolkningen er koncentreret i sætningen, at Moses og Elias viser, at der er et andet liv uden for dette dødelige liv, udfolder Palladius nu videre, idet han gengiver Dietrich: »Thi huer aff dem (Moses og Elias) haffue sit vidnesbyrd i den hellige scrifft at de bleffue legemlige frelste oc henførde met lifff oc Siel. Om Mose finder mand vdi hans siste bogs siste Capitel/at Gud selfff iordede hannem«.⁶⁹ I øvrigt benytter Palladius frit fra Dietrichs prædiken sammenhængen fol. LXIX,v, linie 11-34, hvor Dietrich ikke blot taler om Moses og Elias, der blev legemligt frelste og salige, men også om Abel

og Enok fra før syndfloden. Palladius tilføjer selvstændigt skriftstedscitater, og han understreger med et Dietrich-citat, at det var for at vi skulle opnå det evige liv, at Kristus døde: »Thi for denne sag skyld døde Christus oc løsde (løskøbte) oss igen/loed oss døbe/gaff os sit ord/oc sin naduere/at vort lifff icke skal bliffue vdi døden/men skal komme hen til det euige lifff oc til den euige Ære«. ⁷⁰ Det var på samme måde Moses og Elias opnåede det evige liv: »de trode paa Quindens velsignede Sæd/huor ved/de trøstede sig/oc hengde ved Guds ord/oc bekende det/oc leffuede saa i Guds fryct oc effter hans vilie/vaare taalmodige oc offuermaade (d.v.s. overvandt) ⁷¹ saa al dette lifffuis elendighed/ved haabet til det euige lifff«. ⁷² Palladius afslutter sit afsnit om 3. locus med en påmindelse om at følge dette eksempel. ⁷³

Om døden at forsmå

I 7. prædiken beskæftiger Palladius sig med 4. locus i lociskemaet: »Om døden at forsmå« eller som det stærkere udtrykt hedder her: »om denne legomlig døds foractelse«. Også 4. locus er opstillet ud fra Lutherteksten med hovedordet »mortem esse contemnendam«, ⁷⁴ men Palladius tager her Luthertekstens »Tertio« og »Quarto« under èt, idet han mod slutningen af afsnittet citerer Lutherteksten med en sammenstilling af ord fra såvel »Tertio« som »Quarto« ved nøgleordet »migrent« ⁷⁵ og »migratio«. ⁷⁶ Vi lærer af Kristi »udgang« og »overgang« (Luk. 9,31), siger Palladius, at døden er ikke døden, »men en fløttelse/aff denne Jammerdal/oc elendige leffnit/hen til det andet deylige och euige lifff/Ja vdaff dette Fexnel/hen i it bedre lifffs klarhed/Som Mose oc Elias/de flytte her fra/heller end de døde«. ⁷⁷ Palladius tilføjer, at også Kristus blev »overført« eller gik til Faderen. Dermed har han indordnet Luthercitatet i hele prædikenens sammenhæng, hvor han har taget sit udgangspunkt i Luk. 9,31 om Moses og Elias, der talte med Kristus om hans »udgang«, som han skulle »fuldkomme« i Jerusalem. Når udtrykket »fuldkomme« benyttes i evangelieteksten, skyldes det iflg. Palladius, at det drejer sig om menneskets salighed, der skal fuldkommes ved Kristus. Kristus fik den trøst af Gud ved Moses og Elias, at han »skulde vdrætte store ting met sin pine oc død«. ⁷⁸ Og Palladius uddyber det med et Dietrich-citat: »hand skulde frii oc frelse sine wtalige vdualde aff den euige Død/och obenbare Gud Faders Barmhiertighed faar den gandske Verden. Ja/hand skulde opføde sig her paa Jorden en tro/villig/oc lydig Kirke ved den hellig Aand/ind til Verdens ende/oc sønderbryde Diefuelsens mact oc onde vilie oc nedsla oc ødelegge hans rige/oc endelige fly sig met sin død oc pine/det naffn som er offuer alle naffn«. ⁷⁹ Palla-

dius fortsætter sin selvstændige fremstilling med sine overvejelser og tanker om Moses' og Elias' samtale med Kristus. Samtalen har drejet sig om Kristi pine og død, men den har også drejet sig om hans rige og herlighed. Han skulle sidde ved Guds højre hånd, »en Herre offuer Himmel oc Jord«,⁸⁰ siger Palladius med en gentagelse af fremhævelsen af perikopens grundintention.⁸¹ Moses og Elias har iflg. Palladius glædet sig og takket Kristus, fordi han ville »beuise saa store oc wsigelige Velgerninger«⁸² mod dem og den ganske verden. De store og usigelige velgerninger er de velgerninger, de store ting,⁸³ han skulle udrette med sin pine og død. Det forklares med, at han ville »ofre sig selv til en forligelse for sin Fader«, blive et »offer«.⁸⁴ Men det er kun »en gong«,⁸⁵ en overgang, der snart går over, og han går til sin Fader og indtager sit rige og sin kirke for med magt at regere over synden, døden og djævelen,⁸⁶ d.v.s. det er først efter lidelsen og døden, han indtager sin stilling som herre over himmel og jord, som herre over synden, døden og djævelen. Iflg. Palladius skal hverken Kristus forfærdes eller disciplene forarges over hans død, for det er bestemt således af Gud, det er »Guds euige Raad«.⁸⁷ »Guds evige råd« er et begreb, vi kender hos Melanchthon. I Melanchthons »Loci tertia aetas« hedder det om Guds vilje, at Guds Søn er bestemt til at være midler (mediator) ved »mirabili et inenarrabili consilio«.⁸⁸ Og i Melanchthons tolkning af netop Mt. 17, Thaborperikopen i »Annotationes et conciones in evangelium Matthaei«, Wittenberg 1558, som Palladius naturligvis ikke her kan være litterært afhængig af, hedder det om Kristus, »quod sit factus pro nobis victima, quod Deus mirabili consilio (!) sic et non aliter, voluerit iustitiae suae satisfieri, et placari iram, et quod certo propter hunc filium recipiamur, et quod fide oporteat accipi eius beneficia, etc.«.⁸⁹ Her er det tydeligt den anselmske satisfaktionslære, der fremtræder som led i retfærdiggørelsen. Men begrebet »Guds evige råd« findes også hos Luther. Det findes oven i købet i »Annotationes in aliquot capita Matthaei«, 1538, men ikke i tolkningen af Mt. 17. I tolkningen af Mt. 11, 27 siger Luther, at det at kende Gud er at kende hans »consilium, et voluntatem«, og han bestemmer dette nærmere som »Illud consilium et voluntas Dei, quod velit mundum salvare per filium incarnatum et passum, et quod fide in illum omnes sint grati, etc.«.⁹⁰ Og i tolkningen af Mt. 16,23 siger Luther, at Peter ikke forstår »consilium Dei mirabile«.⁹¹ Både Melanchthon og Luther kan altså anvende begrebet »consilium mirabile«, men der ligger en forskellig teologi bag. Melanchthons anvendelse af begrebet, navnlig i det citerede fra udlægningen af Mt. 17 er karakteristisk for Melanchthons teologi. Her er det den anselmske satisfaktionslære, der er det bestemmende. Her er der tale om Kristus som »victima«, om

Guds retfærdighed, der skal ydes satisfaktion, vreden, der skal forsones, frelsen, der sker »propter (!) filium«, d.v.s. på grund af hans »beneficia« (d.v.s. merita), der bør modtages ved troen. Luther taler anderledes. Han taler om, at Gud vil frelse verden »per filium incarnatum et passum«. Det er Luthers inkarnationsteologi, der kommer ind i billedet. Luther kan vel godt benytte udtrykket »propter Christum«, men det betyder først og fremmest »per Christum«. Frelsen sker ikke på grund af en præstation (meritum), som Kristus har ydet én gang for alle i en historisk fortid, men den sker »per Christum«, d.v.s. gennem Kristus selv, der blev menneskets broder og også nu er menneskets broder. Den sker gennem Kristusfællesskabet.⁹² Palladius kan vel have begrebet »Guds evige råd« fra Luther, men det er nok snarere Melanchthon, han har det fra. Hans fremstilling peger hen på, at det er Melanchthons teologiske tankeverden, han bevæger sig i, jfr. forekomsten af begreberne »offer« og »velgerninger« (= Melanchthons »beneficia«).

Loven og synden overvundet

Lov og evangelium

5. locus i lociskemaet, »Om Synden/at den er offueruunden vid Christum/oc at døden er opsluget«, opstillet efter Luthers tekst »Quinto« med hovedordet »peccatum esse victum«, behandles i 8. prædiken, hvor Palladius på bemærkelsesværdig vis uden grundlag hos Luther i dennes »Quinto« inddrager loven: »nu wille wi fremdelis høre/huorlunde at Louen (!) oc Synden bleffue offueruundne/ved vor midler Jesum Christum/oc det i denne samme Tale/som Christus haffde met Mose oc Elia/om hans vdgong/eller offuergang«. ⁹³ Palladius tager altså også her sit udgangspunkt i teksten Luk. 9, 31, idet han knytter til ved tekstens ord om, at Moses og Elias talte om Kristi »offuergang/som hand skulde fuldkomme vdi Jerusalem«. ⁹⁴ Det er ordet »fuldkomme«, han knytter til ved. Vi vil nu, siger han, »her ocsaa lære/huad det ord Complexe/som mercker opat fylde eller at fuldkomme/haffuer paa sig«. ⁹⁵ Ordet »Complexe« betyder »at gøre fyldest/eller at betale skyld och det som vdlofuit er«. ⁹⁶ Kristus skulle altså betale skyld, og han skulle opfylde forjættelserne. Palladius henviser til alle Guds forjættelser i Det gamle Testamente, lige fra protevangeliet (Genesis 3). Kristus har betalt på den måde, at han har fuldkommet loven og derved borttaget synden og knust Satans hoved. »Det er fuldkommet«, som Kristus sagde på korset, hvilket iflg. Palladius betyder, at alt det, der er sagt om Kristus i Moses og profeterne, er fuldkommet og opfyldt. ⁹⁷ Og Palladius anfører, at Kristus »aller mest/vilde forklaris aff Louens oc Propheternis vidnesbyrd/at

vere den sande Messias«. ⁹⁸ Derfor er det ikke tilfældigt, at det er Moses og Elias, der fremtræder her. Prædikenen, der er behersket af hovedtanken om loven (Moses) og profeterne, der vidner om Kristus, er for størstedelen Palladius' selvstændige fremstilling, men hele sammenhængen er bestemt af Luthers sammenfatning af perikopen i bekendelsen i »Annotationes in aliquot capita Matthaei«, som Palladius altså atter knytter til ved. ⁹⁹ Her taler Luther om, at Kristus er forjættet af Gud ved lovens og profeternes embede, ligesom han videre taler om lovens og profeternes vidnesbyrd. ¹⁰⁰ Palladius taler gentagent om lovens og profeternes »vidnesbyrd«, ¹⁰¹ og han går udførligere ind på dette vidnesbyrd. Moses var en landsdommer eller en lovfører, og Elias var en profet. Moses er repræsentant for loven, »som holt oss fangne/oc tuingde oss altid/oc det vaar oss wmuligt at fultgøre hende«. ¹⁰² Elias er repræsentant for alle profeterne, som udlagde loven og tillige tilkendegav – ligesom også Moses Deut. 18,15 – at der skulle komme en, som skulle fri os fra lovens byrde. ¹⁰³ Det er temaet lov og evangelium, der her af Palladius bringes i forgrunden og kommer til at danne den markante og betydningsfulde afslutning på hans udlægning af det, han selv kalder første del af historien. ¹⁰⁴ Palladius fremhæver henvisningen til loven og vidnesbyrdet i Esajas 8,20, ¹⁰⁵ som han udlægger således: »det er/Jeg vil haffue Louen oc Euangelium som bære vidne om mig/och predicke«. ¹⁰⁶ Og han henviser til Rom. 3,21: »Christi retferdighed er stadfest met Lousens oc Propheternis vidnesbyrd«. ¹⁰⁷ Loven tvinger som en tugtemester til Kristus, men profeterne »som predicked Louens formaledidelse oc fordømmelse/loffuede der hoss/at der skulde nogen komme/som skulde befri folck fra samme fordømmelse«. ¹⁰⁸ Men ligesom loven i Moses' forkyndelse vakte mange menneskers vrede mod ham og loven, ¹⁰⁹ sådan er det også med os, når vi ikke kender Kristus. Da har der vi loven og profeterne er ilde opskrevne hos os, men kender vi Kristus, fremstår loven og profeterne i deres klarhed. Ligesom en tyv eller røver er vred på loven, før han kommer løs og bliver fri, sådan går det til med os. ¹¹⁰ Vi må derfor lade os trøste i vor Herre Jesus Kristus, »som befride oss fra Lousens formaledidelse/fra Syndsens Tiranni oc fra Dieffuelsens velde oc mact«. ¹¹¹ Talen om befrielsen fra djævelens magt bliver stikordet, der leder frem til prædikenens afslutning med et Luthercitat, der tillige knytter direkte tilbage til 5. locus i lociskemaet: »Thi der som Døden er bort tagen ved Christum/der er ocsaa Synden offueruunden. Fordi at Døden er Syndsens sold/oc naar de ere baade borte/da ere wi frelste aff Dieffuelsens mact«. ¹¹²

Palladius har hermed udlagt 5. locus i sit lociskema. I 9. prædiken sammenfatter han i et tilbageblik 4. og 5. locus under overskriften: »om

Syndens, Dødens oc Louens foractelse«. ¹¹³ Luther kan også tale om lovens foragtelse, ¹¹⁴ derimod er det vanskeligt at tænke sig Melanchthon bruge det udtryk om loven. I denne 8. prædiken har Palladius udlagt, »huorlunde at Louen oc Synden bleffue offuerruundne ved vor midler Jesum Christum«, som han har bebudet det i prædikens indledningsbemærkninger. Han har set det under synsvinkelen lov og evangelium, og han har benyttet vendinger, der leder tankerne hen på Luther. Men spørger man, hvad han forstår ved evangeliet, så kan man henvise til, at han skildrer evangeliet som dette, at Kristus befriede os fra lovens forbandelse, fra syndens tyranni og fra djævelens magt. På lignende vis kan både Luther og Melanchthon udtrykke det, men i den nærmere forståelse af denne befrielse peger Palladius' fremstilling i retning af Melanchthons teologi. Den sker ved Kristi midlergerning, ¹¹⁵ der består i, at han døde for menneskeslægten, ¹¹⁶ og at han betalte vores skyld, derved at han opfyldte loven og således borttog synden og knuste satans hoved. ¹¹⁷ I sin tolkning af Thaborperikopen i »Annotationes et conciones in Evangelium Matthaei«, 1558 har Melanchthon et afsnit »De Mediatore«, hvor han skriver: »Quia autem magnitudinem irae Dei non potest homo sustinere, ideo intercessit pro nobis Filius Dei, et factus est Mediator, sed tamen ita, ut ipse in sese derivaret praecipuam poenam, et satisfaceret iustitiae Dei«. ¹¹⁸

Om de tre apostle og om vor skrøbelighed

I 9. og 10. prædiken fraviger Palladius sit lociskema. ¹¹⁹ 9. prædiken er en udlægning af Luk. 9,32. Her skal vi i et spejl se vores skrøbelighed og dårlighed i de ting, som vedrører Gud og vores salighed. Vi skal af loven lære at kende os selv. Det var disciplenes skrøbelighed, at de sov og var forsømmelige. Her skal vi lære to ting, siger Palladius, den første gennem disciplene og den anden gennem Kristus.

Disciplenes skrøbelighed skal være os et eksempel, så vi bekender vor skrøbelighed og dernæst begræder den. ¹²⁰ Der er i denne prædiken ingen litterær afhængighed af hverken Luther eller Dietrich. Derimod har man en stærk fornemmelse af her at møde Visitatsbogens forfatter. Således i formaningerne til de forsømmelige: sognepræsten, der forsømmer sin sjælesorg, øvrighedspersonen, der ikke har omhu for sin almue, husbonden, der glemmer omsorgen for sin husstand, skolemesteren, værgen for faderløse og moderløse børn. Man må bekende og begræde sin skrøbelighed og forsømmelse, og midlet derimod er at høre Guds ord, og det er ikke nok at høre evangeliets prædiken en eller to gange. Man må idelig høre Guds ord. Som eksempel på forsømmelig-

hed i den henseende nævner Palladius Herodes (Antipas), der ikke havde set eller hørt Kristus, før han blev ført til ham, endskønt Kristus havde prædikeret alle vegne i Galilæas land omkring Herodes' slot i samfulde tre år. Han burde skamme sig, og Palladius fortsætter: »Herodes hafuer end nu mange staaldrødre/som sielden eller ingen tid høre Guds ord/icke end nest hoss sig vdi deris egen Sogne Kircke«. ¹²¹ De tre disciple måtte skamme sig, da Kristus vækkede dem. Det samme gælder »alle Guds ords tienere/som ere lade oc forsømmelige och soffue vdi deris kald«. ¹²² Og at skamme sig, det er at angre sin synd og rette sig. Alle kristne skal her »tage idelige vaare paa/at høre Guds ord vden al forsømmelse«. ¹²³

Som den anden ting skal vi af Kristi eksempel lære at lide og bære over med de skrøbelige. Endelig er der i Luk. 9,32 iflg. Palladius den store trøst, at vi skal endelig opvækkes engang, om vi ikke altid sover her, og da skal vi se Kristi majestæt og herlighed. Og vi skal se, ikke blot Moses og Elias tale med ham, men vi skal se den ganske himmelske herskab. »Huad løsteligere spectackel«, siger Palladius, »kunde wi nogen tid faa at see/end den vil bliffue?«. ¹²⁴

Om Skt. Peters ord og ønske

Medens 9. prædiken handlede om disciplenes søvn, handler 10. prædiken om deres årvågenhed. Det er Luk. 9,33 (+ Mk. 9,6), der udlægges, specielt Peters ord »Det er oss gaat at vere her«. ¹²⁵ Palladius tolker Peters ord ud fra synsvinkelen lov-evangelium: »Vdi disse ord settis oss besynderlige thu stycker faare/det ene aff Louen som oss bør at bekennde oc at fly/det andet/aff Euangelium/som oss bør at gribe fat paa oc efterfølge«. ¹²⁶ Palladius skelner mellem Peters vrang mening og hans rette mening. Den vrang mening i Peters ord er, at han ikke vil vide af korset og døden, ganske som i Mt. 16,22f. Han vil atter her råde Kristus fra sin pine og død. Peter taler kun om ære og herlighed, han søger efter ære, sådan gør nemlig kødet, der søger sit bedste, sin profit, nytte og gavn. Og Peter går endda videre i sin vrang mening til det, som ikke sømmer sig en apostel (!), da han vil oprette tabernakler eller boliger til Kristus, Moses og Elias. Det gjorde Peter af sin vanvittighed og uforstandighed. Han ville dermed »rette Mose Lou oc skick paa føder igen/huilcken Christus haffde affpredicket/i det hand vil haffue ny tabernacler met deris manering oc væsen«. ¹²⁷ Palladius aktualiserer det ved polemisk at henvise til dem, der vil genoprette pavedømmets messer, klosterlevned, pilgrimsfærd, afladsbrev, rosenkranse etc. Palladius siger det så stærkt, så man skulle tro, det var et Luthercitat, at Kristus

ville drage Peter fra Moses til sig, men Peter ville tværtimod drage Kristus til Moses med sig.¹²⁸

Den rette mening i Peters ord er den sande evangeliets glæde, nemlig at være hos Kristus. Da Peter så Kristus blive forklaret, glædede han sig. Han blev drukken af glæde, siger Palladius med et Augustincitat. Han fik en smag af det evige liv. Palladius bygger dette afsnit om evangeliets glæde,¹²⁹ som afslutter hele udlægningen af Luk. 9,28-33, på et tilsvarende kort afsnit hos Dietrich om Peters ord, der også hos Dietrich afslutter tolkningen af Luk. 9, 28-33.¹³⁰ Det er bemærkelsesværdigt, at Dietrich kun tolker Peters ord positivt. Palladius citerer et par sætninger fra Dietrichs sammenhæng: »Den gode Petrus/saa ekon den klarhed met sine legemlige øyen/oc hand forsøgte selff inted der aff ... Huad vil der bliffue aff/naar wi faa det samme at see/befinde oc fornemme paa oss selff«. ¹³¹ Palladius udbygger Dietrich med sin egen fremstilling, således når han f.eks. fortsætter oven anførte citat med ordene: »oc wi skulle omgaas met de mange maal tusinde helligen vdi den euige sødhed oc glede. Ja det som vore øyen icke haffue seet«. ¹³² Vi skal af denne historie lære at forsmå dette liv og levned. Og Palladius advarer mod at leve som dem, der mener, at livet her i denne verden med dens glæde og vellyst er godt nok. Så går det som med den rige mand i eksemplet med den rige mand og Lazarus, den rige mand, der holdt al denne verdens vellyst for godt, den rige mand, der mistede dråben, fordi han ikke ville give krummen.¹³³

Om Guds ord og vor tros vished, at vi er visse på at det er Guds ord, vi prædiker

De resterende prædikener, prædikenerne 11-16 kan i deres helhed ses som en udlægning af 6. locus i hans lociskema. De rummer, disse prædikener, udlægningen af Mattæus 17, 5-9, Markus 9, 7-10 og Lukas 9, 34-36, og de udgør, hvad Palladius benævner som »den anden part aff denne Histori«¹³⁴ svarende til Dietrichs »Der ander Theyl vom Zeugknuss dess Vatters auss der Wolcken«. ¹³⁵ Palladius udnytter Dietrichs stof næsten fuldt ud, men han indarbejder det i sin egen fremstilling, der er bestemt af den hovedtanke, som han allerede har udtrykt i introduktionen til prædikenrækken,¹³⁶ og som i 12. prædiken indleder den egentlige tolkning af røsten fra skyen med ordene: »det er en tale/som ingen bør at tuile paa/men hiertelige/at annamme oc sette tro til/i det/at det er Guds faders Røst om sin Søn/at hand er Guds Søn/oc en arffuing oc Herre offuer Himmelen oc Jorden/oc inde holder denne Røst alt det oss bør at tencke oc vide om vor Herre Christo«. ¹³⁷ Palladi-

us tilføjer, at Gud Fader vidner, »at Christus er Guds Søn/oc at hand skal være it offer for Menniskens Slect/hannem (siger hand) skulle i høre«. ¹³⁸ Det er ganske bemærkelsesværdigt, at Palladius her, hvor han i yderste korthed omskriver det, vi har kaldt grundintentionen eller hovedtanken i Thaborperikopen, da fremhæver Kristus som offer. ¹³⁹ I øvrigt er det også den her nævnte hovedtanke, der så at sige også afslutter prædikenrækken med et markant Luthercitater, formuleret som en bekendelse. ¹⁴⁰

Men Palladius tager i 11. prædiken sit afsæt hos Dietrich med det indledende spørgsmål: »huor faare det vaar behoff at saa skulde skee/met denne sky oc røst/effter at den samtale haffde veret imellem Christum/Mose oc Eliam. Oc der hoss huad nødtørfftig lærdom oss her vdi kommer til«. ¹⁴¹ Svaret er, at ikke blot skulle Kristus få trøst af Moses og Elias, men også disciplene skulle styrkes af den hellige trefoldigheds nærværelse og af Guds røst mod forargelsen over korset. Når kødet fortørnes og forarges over korset, er der behov for, at ånden styrkes i troen og den rette kundskab om Kristus. ¹⁴² Og Palladius udmaler i gengivelse af Dietrich, hvorledes Kristus i sit menneskeliv var en fattig, enfoldig, sagtmodig og ringeagtet mand uden pral og hovmod. Det vakte forargelse hos ypperstepræsterne og levitterne, fordi han, en tømmermands søn, der ikke var af præsteslægten dristede sig til at prædike. Sådan går det til i dag, siger Palladius i et selvstændigt indskud, mellem »de rage-de oc smurde« og de fattige prædikanter (de lutherske præster). En større forargelse var det, at han kort tid efter blev hængt på korset som en gudsbespotter og oprører. Og på spørgsmålet, hvorfor han lod sig se sådan og ikke langt hellere i sin herlighed og majestæt som på Thabor bjerg, svarer Palladius med Dietrich, at det er sket for vores skyld. Han ville ikke være herre over os, men ville tjene os og fri os fra synd og død, og der henvises til Filipp. 2, 6ff. Sådan burde han komme, som skulle tage al verdens synder på sig. Det var, for at disciplene ikke skulle forarges, da hans pinsels tid nu tilstundede, og han ville drage op til Jerusalem for at lade sig ofre: »Der faare at Disciplerne skulde icke forargis/der hans pinsels tid nu tilstundede/som Lucas scriffuer strax effter denne forklarelsis Histori/da bestercket Christus sit Ansict/at hand vilde faare op til Hierusalem/oc der lade sig offre. Saa er vor Himmelske Fader her til stede/hoss denne forklarelse/oc lader sig høre her aff Skyen/huor met hand giffuer den enfoldige oc foractede Christo det vidnisbyrd/at hand er Guds søn«. ¹⁴³

Guds røst fra skyen indeholder alt, hvad vi bør vide om Kristus, siger Palladius som nævnt i 12. prædiken, og Guds røst indeholder her tre ting, siger han. Den første ting, som han også kalder den første røst, er

ordene: Denne er min elskelige Søn. I den videre fremstilling tager Palladius igen tråden op fra Dietrich, således i den dogmatiske bestemmelse af Guds søn som »den som er født aff Gud Fader i evighed/lige med hannem i mact oc almectighed/i euighed i visdom oc retferdighed/Thi det er io vist/at der kand inted fødis aff Gud/som ey er ligt hans værelse vdi alle ting«. Kristus, som er født som et menneske af jomfru Maria, er imidlertid i sammenligning med ypperstepræsterne i Jerusalem, end si-ge med patriarker og profeter en fattig stakkel uden anseelse. Medens Dietrich i den forbindelse henviser til Esajas 53, henviser Palladius til, at Kristus i sin pinesalme, salme 22 kalder sig en orm og ikke et menneske.¹⁴⁴ Men den himmelske majestæt sætter denne foragtede person ikke alene over patriarker, konger og profeter, men også over alle engle. Derfor skal vi lære at kende Kristus og vide, hvem denne foragtede tømmermands søn er, som verden forsmår.

Den anden røst er ordene: »i huilcken ieg haffuer min behagelighed«. Dermed gives til kende, at den første røst er sket for vores skyld, som om Gud Fader ville sige: denne Søn er mit hjerte, hvoraf jeg har glæde og fryd, så at enhver, der vil have glæde og fryd med mig, han skal holde sig til denne min Søn. Derfor skal den fromme kristne lade farisæerne med deres offer og papisterne med deres messer fare og hænge »hart« ved Gud Faders elskelige Søn, så er også han Gud behagelig i Kristus.¹⁴⁵

Det tredje stykke, der iflg. Palladius indeholdes i Guds røst, behandles i 13. prædiken. I den korte selvstændige indledning til denne prædiken siger Palladius, at Gud i dette tredje stykke med ordene »ham skal I høre« fremstiller Kristus, sin elskelige Søn og vores midler for os som den, der også er vores »Mestere/Doktor oc lærefader«. ¹⁴⁶ I Palladius' teologiske opfattelse spiller det en afgørende rolle, at Kristus dels er midleren og dels doktor og læremester.¹⁴⁷ Palladius ser »det andet stykke« i Guds røst, ordene »i ham har jeg velbehag« som en henvisning til Kristus som midleren, og vi har tidligere set ham omtale Kristus som midleren.¹⁴⁸ Udtrykket »midler« om Kristus findes ikke i Dietrichs prædiken. Det findes et enkelt sted i Luthers »Annotationes in aliquot capita Matthaei«, ¹⁴⁹ men det har hos Luther ikke den fremskudte systematiske betydning, som det har for Melanchthon, for hvem det er et hovedbegreb i den anselmsk-melanchthonianske satisfaktionslære.¹⁵⁰ Men i fremhævelsen af Kristus som doktor og læremester i udlægningen af ordene »ham skal I høre« kan Palladius knytte til hos Dietrich: »Hannem skulle i høre/siger hand. Dette stycke skal mand scriffue met store bogstaffue oc mercke vel«. ¹⁵¹ Dette er en let omskrivning af Dietrich, der siger: »Darumb solt tu diss wörtlein/Den höret/mit gülden Buchsta-

ben/wenns möglich were/in dein Hertz schreiben/vnd es sonderlich wol mercken«. ¹⁵² Palladius er her måske også påvirket af Melanchthon, der netop skriver disse ord med store bogstaver. ¹⁵³ Palladius følger imidlertid Dietrich, således når han endnu engang understreger, at Gud taler om Kristus, et menneske, født af jomfru Maria, og skriver: »Hannem haffuer hand beskicket oss til en Doctor oc Læremestere/at wi skulle høre hannem«. ¹⁵⁴

Kristi lærdom

Palladius' fremstilling DS III, 241, 12-33 er gengivelse af Dietrich fol. LXXIII,r, linie 17-36. Dietrich fortsætter derefter med at tale om »Was Christus für ein Lehre vns fürtrage« (marginalangivelse). Det samme gør Palladius, men han indskyder et interessant selvstændigt afsnit om Kristi lærdom. ¹⁵⁵ Han opregner »Christi Lærdom i almindelighed/som den hellige Prophetiske och Apostoliske Scrifft indeholder«. Man bemærker Palladius' interesse i at fremhæve skriften, den hellige profetiske og apostolske skrift som grundlaget for læren. ¹⁵⁶ Det drejer sig om en omfattende opregning af den hellige skrifs lære, i virkeligheden et helt locisystem efter Melanchthons mønster, som det findes i dennes Loci secunda og tertia aetas. Palladius' locioversigt indeholder i alt 18 loci. Vi citerer locioversigten i dens helhed:

»Om Gud Fader/Søn oc hellig Aand.
 Om tre Personer oc en verelse i Guddommen.
 Om ret skilsmisse imellem Louen oc Euangelium.
 Om den Tro tillid mand bør at sette til Christum.
 Om Poenitentze/anger oc ruelse.
 Om kiøds oc blods dræbelse.
 Om naade oc retferdig gørelse.
 Om kerlighed oc gode Gierninger.
 Om lydelse/den enis imod den anden.
 Om paakaldelse oc om en Christen bøn.
 Om Kaarssit/oc om trøst oc husualelse i angst oc wselhed.
 Om de Høyuerdige Sacramente/Daab/Christi Nadvere/oc om huert Menniskis affløselse i synderlighed.
 Om Edruskab/affholdelse/kyskhed oc andre dygder.
 Om vor Christlige frihed.
 Om den hellige Kirckis mact/nøgler oc befalning.
 Om verslig øffrighed.
 Om ecteskab/oc Børns Gudfryctig optuctelse/om huert

Menniskis embede oc haandeuerck.

Om Almissegjerninger/oc veluellighed imod de fattige/met

Lonen/oc anden trøst. Oc om de siuges besøgelse etc.«¹⁵⁷

Når Palladius benævner dette locisystem »Christi Lærdom i almindelighed« er det måske en genklang af begrebet »Loci communes«, men ret beset »Loci praecipui« og lærepunkter i modsætning til Jesu direkte forkyndelse (direkte tiltale), »Christi egne ord besynderlige«. ¹⁵⁸ Palladius føjer til locioversigten bemærkningen: »Disse (d.v.s. de anførte loci) er den hellige Scrifftis Lærdom i det gamle oc ny Testamente/sandruue nock/nyttelige oc nødactige for alle Christne«. ¹⁵⁹ Det er skriftens guddommelige autoritet, der her peges hen på af Palladius. Vi møder også her Palladius' lære om skriftens egenskaber (»sandruue«, »nock«, »nyttelige« og »nødactige«), som det kendes fra f.eks. hans fortale til Chr.III's bibel og hans isagogik. ¹⁶⁰

Palladius tager derefter tråden efter Dietrich op igen, idet han taler om »Christi egne ord besynderlige« og følger Dietrich i anførelsen af skriftord af Jesus (der hos Dietrich fremføres som eksempler på, hvad Kristus lærer), f.eks. Johs. 14,6 og Mt. 11,28, dog udvidet hos Palladius. Palladius følger Dietrich i de afrundende bemærkninger, der hos Palladius også gælder hans lociskema: »Denne er den salige/fortagelige nødactige lærdom/som Gud vor Himmelske Fader haffuer ladet oss forstaa ocsaa i denne tid/aff hans blotte oc bare naade oc miskundhed til at opliuse oss/som viste inted aff saadant tilforn. ¹⁶¹ Dette er ord, der skønt citat af Dietrich minder stærkt om Visitatsbogens tale om »evangeliets klare og lyse dag«. Vi har altså her et fyldigt udtryk for, hvad Palladius i Visitatsbogen forstår ved evangeliets klare og lyse dag. Men papisterne forfølger denne lærdom som kætteri og mytteri, hedder det med Dietrich.

Palladius har derefter et længere selvstændigt afsnit, ¹⁶² hvor han fremhæver, at denne lærdom også fandtes i Det gamle Testamente, lige fra protevangeliet blev fremsat. Og denne lærdoms foragtelse og forsummelse har Gud altid straffet, såvel på øvrigheden som på undersåtterne. Gud bevarer øvrigheden og undersåtterne for sin hellige kirkes og den sande lærdoms skyld, en melanchthoniansk tanke, der ikke stemmer overens med Luthers toregimentslære. ¹⁶³ Og Palladius omtaler en række, gode og onde konger i Det gamle Testamente som eksempler til efterfølgelse eller advarsel for øvrigheden og undersåtterne. Enhver skal lade sig påminde af disse eksempler, siger Palladius, og ikke lade sig rive fra Guds røst om sin kære søn, idet han med et kort Dietrichcitater tilføjer: »ehuad mand skal lide der offuer. Thi Christus maatte selff lide. Tacke du Gud/for den naade/at du haffuer hørt hans røst«. ¹⁶⁴

Om menneskets skrøbelighed

Den 14. prædiken om menneskets skrøbelighed er Palladius' selvstændige fremstilling, hvor han udlægger Mt. 17,6-8 og Luk. 9,36a. Han deler udlægningen i tre stykker. For det første, hvordan disciplene blev »til sinde«, da de hørte Guds røst. For det andet, hvad Kristus gjorde mod dem, og for det tredje, at Kristus var alene, da røsten hørtes. Med hensyn til det første fremhæver han, at mennesket ikke kan tåle at høre Gud tale i sin majestæt. Men Gud har medynk med vor skrøbelighed og lader dødelige mennesker tale til os ved prædikere, ved Guds ords tjenere (de lutherske præster). Men menneskene foragter ordet, fordi det fremføres af fattige, ringe prædikanter. Derfor må vi af dette sted lære Guds velvillighed mod os, at han vil have sin lovprisning fuldkommet af umyndiges og diendes mund, d.v.s. af sit hellige ords tjenere, og vi må med Thessalonikerne (1.Thess. 2,13) modtage ordet, som var det hørt af Gud selv. Med hensyn til det andet stykke finder Palladius, at vi dér hører om Kristi rette embede som midleren.¹⁶⁵ Det tredje stykke viser, at Kristus alene skal gøre alt det, som hører til vor salighed. Moses og loven befaler, men der kommer ikke noget ud af det. Elias og profeterne giver til kende, at loven skal opfyldes, men de opfylder den ikke. Det må Kristus alene gøre. Moses og Elias har ende, for Kristus er kommet. Derfor må vi sætte tro til ham alene.

Om åndelig høviskhed og snildhed

I 15. prædiken er Palladius nået til perikopens sidste korte afsnit (Mk. 9, 9-10 og Mt. 17,9), som han deler i to stykker (svarende til Mk. 9,9 og Mk. 9,10), idet han tolker hvert vers om hver sin dyd: »Oc settis oss her faar øyen tuende merckelige dygder/som er en Aandelig høviskhed oc snildhed«.¹⁶⁶ I denne tolkning om høviskhed og snildhed er Palladius selvstændig i forhold til Dietrichs prædiken og Luthers »Annotationes in aliquot capita Matthaei«. Den åndelige høviskhed, som han altså udleder af Mk. 9,9 udvikler han i afsnittet DS III, 251,22-253,9. Grunden til, at Kristus ikke ville have sin ære åbenbaret før sin opstandelse, var iflg. Palladius enten hans ønske om, at hans pine og død ikke skulle blive forhindret (Palladius henviser til 1.Kor. 2,8), eller at Kristus »for sin Høviskhed vilde giffue sin Fader al Ære«.¹⁶⁷ Kristi lærdom og undergerninger var en indgang til hans ære og herlighed. Det samme var forklarelsen, men den havde været forgæves og uden frugt, og ingen ville have troet den, hvis ikke den var blevet stadfæstet med Kristi opstandelse. Derfor måtte man »bie effter hans opstandelsis tid/i huilcken hand skulde ydermere forklaris ved helliggørelsens Aand/at vere Guds Søn Rom: i.«.¹⁶⁸ Derfor bør

Guds ords tjenere og alle andre Kristi tro tjenere her lære ikke alene den dyd, der kaldes høviskhed eller mådehold, så man ikke mener mere om sig selv, end man bør, men også viser den ære fra sig, som tilkommer Gud og Kristus, indtil vi får den ære af Gud, som vi skal få til sin tid.

I afsnittet DS III, 253,10-254,23 tolker han Mk. 9,10 om den åndelige snildhed. Bibelordet handler om disciplenes lydighed mod Kristi forbud. Her viser disciplene deres grove vankundighed derved, at de spørger hinanden indbyrdes, hvad det skulle betyde, at han skulle opstå af døde. Opstandelsen er for kød og blod en umulig ting, indtil det (d.v.s. kød og blod) overvindes med sandhed. Palladius forstår ved »sandhed« formodentlig selve opstandelsens virkelige begivenhed. Han udtrykker her atter, at opstandelsen måtte til, før forklarelsen kunne forstås og tros. Og han fortsætter med et Luthercitat, hvor Luther netop fremhæver, at først efter opstandelsen blev forklarelsen til gavn: »Christus vilde at den obenbarelse oc forklarelse skulde ske besynderlige faar disse tre Aposteler/at hand kunde bestyrcke dem imod den tilkommende forargelse/som Kaarssit oc døden vilde føre met sig/men hand kunde lidet vdrette der met. Thi der fristelsens tid kom da haffde Peder forglemt alting/oc forsor hannem/oc sagde/at hand kiende icke det menniske/Disligest ocsaa bleffue de andre forargede i hannem/dog bleff den obenbarelse fructsommelig oc gaffnlig effter opstandelsen/at de kunde diss vissere gribe fat paa troen/om Christo den leffuende Guds Søn/oc om hans aandelige Rige rettelige at begribe oc forstaa. Der aff kommer det/at Peder i sit andet sendinge breff/der som hand stadfester sin bekiendelse/at Jesus er Christus den leffuende Guds Søn/drager denne sted frem oc denne forklarelse til vidnisbyrd«. ¹⁶⁹ Det er en central tekst i sammenhængen. Der er i denne Luthertekst en formulering: »bleff den obenbarelse fructsommelig oc gaffnlig effter opstandelsen/at de kunde diss vissere gribe fat paa troen/om Christo den leffuende Guds Søn/oc om hans aandelige Rige rettelige at begribe oc forstaa«, der peger hen på Palladius' overskrift til hans 6. locus, ¹⁷⁰ og teksten leder frem til Palladius' afsluttende prædiken. Men måske er teksten anbragt her af Palladius, fordi der er en stikordsmæssig forbindelse til Palladius' sammenhæng, at disciplene er eksempel på, at sandheds erkendelse er en proces. Palladius fortsætter i hvert fald sin selvstændige fremstilling om disciplenes tavshed. De var lydige mod Kristi forbud. Det er et eksempel for os, siger Palladius. Vi skal ikke glemme, at der er tid til at tie og tid til at tale, alt efter om tilhørerne i deres skrøbelighed er i stand til at begribe det. Sandheds erkendelse har sine trapper. Det er den dyd, der er en åndelig klogskab og snildhed. Sådan var Kristus her snild, at han ikke straks ville lade sin forklarelse åbenbares for alle, men kun for disse tre disciple. ¹⁷¹

Luthers bekendelse

Med 15. prædiken har Palladius afsluttet sin udlægning af evangeliernes Thaborperikope, men der følger endnu en 16. prædiken, der kan ses som en sammenfatning af hele udlægningen. I midtpunktet står her en bekendelse til Kristus,¹⁷² hvormed han knytter linien tilbage til indledningens »summa« (i begyndelsen af prædikenrækken), angivelsen af perikopens grundintention,¹⁷³ som nu gennemføres i en udlægning af 2.Pet. 1., som er en gengivelse af Luthers tolkning i »Annotationes in aliquot capita Matthaei«. Dermed tager han direkte tråden op efter Luther, som han har citeret i 15. prædiken, hvor Luthercitatet slutter med ordene: »Der aff kommer det/at Peder i sit andet sendinge breff/der som hand stadfester sin bekiendelse/at Jesus er Christus den leffuende Guds Søn/drager denne sted frem oc denne forklarelse til vidnisbyrd«. ¹⁷⁴ Palladius har imidlertid en selvstændig indledning i denne prædiken, hvor han først minder om forholdet mellem evangelierne og apostelbrevene. Apostelbrevene »ere lige som nogle signeter eller indzegel faar den lerdom/som de hellige Euangelia indholde/oc saa gaat som en vnderscriffuelse/Exemplum/Jeg paulus vnderscriffuer i S: Matthæi Euangelio/Jeg Peder vnderscriffuer met min pæn oc mit blod«. ¹⁷⁵ I sin selvstændige indledning går Palladius derefter ind på Petersbrevenes, specielt 2. Petersbrevs indhold, som han sammenfatter i en »summa«: Peter priser det hellige evangelium og råder alle til at bære den rette evangeliske frugt imod menneskets lærdom. ¹⁷⁶ Han benytter især to argumenter, siger Palladius. Det ene er Faderens vidnesbyrd på Thabor om sin søn, og det andet er om udlægningen af profeterne og skrifterne, at de ikke er udspundne af menneskets fornuft. Palladius gengiver derefter Peters udsagn med sine egne ord, hvorved der sker en forskydning i forhold til Peters ord, og Palladius' egen biblicisme kommer klart til udtryk, hans syn på selve skriften som guddommelig, fordi den foreligger som en guddommelig overlevering. Det hedder hos Palladius: »Den hellige scriff/ som wi predicke faar eder/er icke it fabel/kaanstelige optenckt/ men obenbaret aff Himmelen (!)/huilcket ieg haffuer hørt met mine Øern paa Thabor bierge. Der nest er den hellige Aand baade den som dicterer (!) oc vdlegger den hellige scriff/om Guds Søn«. ¹⁷⁷

I resten af prædiken udlægger Palladius nu nærmere de to punkter, hvori han har omskrevet Peters ord (»Den hellige scriff som wi predicke ... Der nest er den hellige Aand ...«), idet han her gengiver Luthers tekst i »Annotationes in aliquot capita Matthaei« (WA 38, 657,31-661,12, ganske vist med udeladelse af kortere afsnit). Medens Luther WA 38, 657,29-659,25 tolker 2. Pet. 1,16ff. og derefter WA 38, 659,26-661,12 vender tilbage til Thaborperikopens tekst, er hele Palladius'

sammenhæng en udlægning af 2. Pet. 1,16ff., og medens Palladius altså vil se bibelteksen som omhandlende de to nævnte punkter med en understregning af, at det er den hellige skrifs lærdom om Kristus, åbenbaret fra himlen af Gud Fader selv og Helligånden, er det Luthers hovedsynspunkt, at 2. Pet. 1 og selve forklarelsen bekræfter Peters bekendelse Mt. 16,16.¹⁷⁸ Palladius' egen synsvinkel gør, at han foretager en mindre omstilling af Luthers stof. Han udlægger 1. punkt DS III, 255,32-257,13 og gengiver her Luther WA 38, 657,31-658,26 (Palladius 255,32-256,16) + 659,32f. (Palladius 256,19f.) + 660, 24-30 (Palladius 256, 23-30) + 660, 32-661,12 (Palladius 256,31-257,10). Palladius udlægger sit 2. punkt ganske kort 257, 13-23 og gengiver her Luther WA 38, 658, 27-38 + 659,23f.

I udlægningen af sit 1. punkt siger Palladius med Luther, at Peter med sin henvisning til Guds røst ved forklarelsen lærer os, at Kristus er erklæret for at være en konge, en herre, Guds Søn, en arving til alting.¹⁷⁹ Udlægningen når sit højdepunkt i formuleringen af en hel bekendelse med ordene: »at vor Herre Christus er Gud oc menniske/er sandelige Guds Søn/en Konge oc Prest/sandelige loffuit aff Faderen ved den hellig Aand/det skal mand lære oc tro/oc at i hannem alenist er alt vort lifff oc salighed/i hans haand er alting/for hand er Sønnen oc arffuigen/at huer Simon Bar Jona/som det kand bekiende met sin mund/hand er hellig oc salig. Thi der er intet andet naffn giffuit mennisken/huor ved de skulle bliffue salige«. ¹⁸⁰ Ganske som Luther tilføjer Palladius nogle bemærkninger til denne Luthers bekendelse, som han ligesom Luther kalder »den ypperste artikel om vor salighed«. Disse bemærkninger er i deres helhed en gengivelse af Luther, herunder nogle markante ord om frelse uden loven. Palladius skriver: »Denne er den ypperste Artickil om vor salighed/vden Louen/vden menniskens paafund/vden vore gierninger oc forskylding/at Christus den leffuende Guds Søn er obenbaret/oc at mand skal høre hannem/kiende hannem/tro paa hannem/bekiende oc bestaa hannem/at hand er vor salighed/liff oc opstandelse/oc at mand skal bliffue varafftig oc dø bort i denne bekiendelse«. ¹⁸¹ Palladius forstår formodentlig Luthers »vden Louen« (»sine lege«) som ensbetydende med: uden lovens byrde, uden lovens forbandelse. Det udelukker næppe hos Palladius en lovens tredje brug, som forekommer andetsteds i Palladius' forfatterskab, ¹⁸² medens der ikke er plads for en lovens tredje brug i Luthers teologiske opfattelse. ¹⁸³

Palladius afslutter prædikenen og dermed hele sin prædikencyklus med udlægningen af det andet punkt, han har fremhævet i Peters ord, nemlig Helligåndens diktat og udlægning af den hellige skrift, hvor han her kort beskæftiger sig med udlægningen, idet han gengiver Luther fra

en tidligere sammenhæng i »Annotationes in aliquot capita Matthaei«, hvor Luther ikke taler om Helligåndens diktat, men kun om fortolkningen af skriften, vendt mod paven, der hævder, at han er over skriften, og at skriftens autoritet afhænger af hans autoritet.¹⁸⁴ Hos Palladius hedder det til slut: «den hellige scrifft skal icke vdleggis effter Menniskens vilie/men effter den hellig Aands obenbarelse/i det samme ord om Guds Søn/lige tuert imod kant du læse in Decretis vdi det Capitel. Cuncta per mundum etc. Der faare paamindis wi her aluerlige/at wi skulle imodstaa Paffuens verstygelige lerdøm/oc predicke vor Herre Christum/oc bliffue io der hart ved/Amen»¹⁸⁵

Betrakter vi 11.-16. prædiken som udlægning af Palladius' 6. locus »Om Guds ords og vor tros vished«,¹⁸⁶ så ser vi, at det munder ud i en understregning af den hellige skrifts autoritet, skriften som i egentlig forstand guddommeligt skriftligt dokument, som må udlægges med en »videnskabelig« metode, som vi også har set det fra begyndelsen i denne prædikenrække. Således udledes lærdommen om Kristus eller Kristi lærdom. Guds røst på Thabor (som af Luther udkrystalliseres i beken-delsen) gør denne lærdom vis og sikker, gør den til en guddommelig lære. Guds røst på Thabor er i sidste instans den guddommelige oprindelse til læren, der nu er nedfældet i skriften, overleveret gennem profeter og apostle.¹⁸⁷

Slutning

Det bemærkelsesværdige ved Peder Palladius' Thaborprædikener er at se, hvor stærkt Luther kommer til orde i denne prædikenrække. Det er, som om Luther og ikke mindst Luthers bekendelse, der citeres til sidst (i 16. prædiken), strukturerer prædikenrækken. Palladius bygger også på Dietrichs prædiken i »Kinder Postilla« over Thaborperikopen, men – som vi har nævnt det – har Luther større gennemslagskraft. Imidlertid er prædikenrækken præget af en teologisk afhængighed af Melanchthon, selv om der her ikke er tale om en litterær afhængighed. Palladius har sandsynligvis ikke kendt en tolkning af Thaborperikopen fra Melanchthons hånd, men vi kan pege på den systematiske tolkningsmetode, Palladius anvender, den dialektiske metode, hvis mål det er at udlede »loci«, lærepunkter. Endvidere kan vi pege på Palladius' fremhævelse af Kristus som midler (mediator), derigennem at han bliver »offer« (victima), og i forbindelse hermed fremhævelsen af Kristi velgerninger, som er hans lovopfyldelse og offerlidelse. Endvidere fremhæver Palladius Kristus som »doctor« ved siden af hans midlertidige, alt sammen hovedbegreber i Melanchthons teologi, hvor satis-

faktionslæren (den anselmsk-melanchthonianske satisfaktionslære) står i midtpunktet som også hos Palladius. Det overordnede i den teologiske opfattelse bliver Kristi lære og læren om Kristus og ikke forholdet til Kristus selv.

Ganske vist har Luthers »bekendelse« en gennemgående betydning i prædikenrækken, men set i hele sammenhængen står den for Palladius som vidnesbyrdet om den hellige skrifts autoritet som guddommeligt overleveret fra himlen, hvorved dens indhold, Kristi lære og læren om Kristus, formuleret i »loci« kan fastholdes som guddommelig og dermed vis og sikker. Også her er det afhængigheden af Melanchthon, der træder frem.

Som nævnt er det Luthers hovedsynspunkt, at 2. Pet. 1 og selve forklarelsen bekræfter Peters bekendelse (Mt. 16,16). Derfor kan han sammenfatte tolkningen i en bekendelse, der udtrykker det umiddelbare forhold til Kristus selv. For Luther ligger vægten i hans »bekendelse« på, at Kristus er den levende Guds Søn og herre (jfr. hans forklaring til 2. trosartikel i hans katekismer: Jesus Kristus er min (!) herre). Han er herre og arvingen, der har alting i sin hånd. Det fører for Luther ikke til den anselmsk-melanchthonianske satisfaktionslære, men for Luther er det forholdet til den levende Kristus selv, der er det afgørende, forholdet til ham, der er herre, og som uddeler sin triumf og sejr over synden, loven, døden og djævelen til de kristne, hvis *broder* han blev gennem sin inkarnation, lidelse, død og opstandelse, og som han også efter opstandelsen kalder sine brødre. Vi har nævnt, at Luther i sine påskeprædikener kan betegne Kristus som herre over alting, den der har alting i sin hånd.¹⁸⁸ Han går til Faderen og er en herre over alting, siger han således i en påskeprædiken, og så tilføjer han: han er også en brøder.¹⁸⁹ Det er i udlægningen af Johs. 20, 17, han siger det, i udlægningen af Jesu ord til Maria Magdalene: »gå hen til mine brødre og sig til dem«. Om dette ord siger Luther: »Qui potest potentior locus in scriptura inveniri quam is«. ¹⁹⁰ Og om dette broderskab siger han: »Si Christi fratres sumus, tum sumus in hac erb (!), gut, recht, in quo ipso«. ¹⁹¹ Og det hedder videre: »'Vade, dic' (Johs. 20,17). In den worten leit das i.e. quicquid ego habeo, da zu ich recht hab, et illi, exceptae die person und wesen. Qui hoc credere posset, crederet se dominum uber omne peccatum, mortem, diabolum. Si illos pro fratribus accipit, qui suscipiunt verbum, quibus mittitur per Magdalenam, si credunt, was Christus fur recht hat super legem, mortem etc., Das hat Christianus auch, ursach 'Mein bruder' ... Si ipse ad patrem fert, da wird ex patre, Christo et fratribus ein kuch«. ¹⁹² For Luther munder det ud i Kristusfællesskabet, jfr. Luthers salme »Nu frewt euch lieben Christen gmeyn«: »Er sprach

zu myr halt dich an mich/Es soll dyr itzt gelingen/Ich geb mich selber
gantz fur dich/Da will ich fur dich ringen/Denn ich byn deyn vnd du
bist meyn/Vnd wo ich bleyb da soltu seyn/Vns soll der feind nicht
scheyden«.

Forkortelser

- CR Corpus Reformatorum. Philippi Melanthonis opera, quae supersunt omnia, hg.
C.G. Bretschneider, Halle 1834ff.
DS Peder Palladius' Danske Skrifter I-V, v. Lis Jacobsen, København 1911-25.
KS Kirkehistoriske Samlinger 1849ff.
StA Melancthons Werke in Auswahl, Studienausgabe hg. Robert Stupperich, Güters-
loh bd. I-VII.
WA D.Martin Luther: Werke. Kritische Gesamtausgabe, Weimar 1883ff.

Noter

1. Peder Palladius' Danske Skrifter ved Lis Jacobsen, III, København, 1916-18, 179-265 med indledning og noter af Lis Jacobsen (citeret DS III). Om Palladius' skrift, jfr. Oluf Friis, Den Danske Litteraturs Historie I, København 1945, 291-294; Bjørn Kornerup i »Den Danske Kirkes Historie«, IV, København 1959, 107f.; A.F.Nørager Pedersen, Prædikenens Idéhistorie, København 1980, 198f.; Martin Schwarz Lausten, Biskop Peder Palladius og kirken, København 1987, 75-83.
2. DS III, 149,19f.
3. DS III, 195,16f.
4. A.C.L. Heiberg, Peder Palladius, Sjællands Stifts første evangeliske Biskop. En kirkehistorisk Skildring, 1840, s. 79ff. Således også Friis 293, der knytter til ved nogle ord i Thaborprædikerne om omvendelsen (DS III, 211,6-12). Jfr. Jørgen Ertner, Peder Palladius' lutherske teologi, København 1988, 23f., 32ff., 344ff.
5. Jfr. Kornerup 108: »Prædikerne i denne Samling godtgør tillige, hvorledes Palladius selv bestandig – »under Korset i denne Verden« – i Kamp og Grublen kredsede om de store Evighedsspørgsmaal og længselsfuldt stundede mod Udødelighedens Lys. Paa sin Vis bliver da Tabor-Prædikerne et dybt personligt Skrift«. Kornerup synes i øvrigt i sin korte indholds-karakteristik at være afhængig af Oluf Friis.
6. DS III, 191,15-27.
7. DS III, 196,4-8.
8. Hos Dietrich hedder det: »Denn ob wol solche Historia vil zu hoch ist/vnd wirs in di-sem elenden leben hie nicht können völig verstehen/so gibst sie doch ein sonderliche nötige Lehre/darnach auch einen herrlichen trost/dess wir in allerley fahr vnd anfechtung bedürffen« (Vitus Dietrich, Kinder Postilla, Franckfurt 1566, fol. LXVII,v, lin. 4-7 – citater i det følgende er efter denne udgave. Originaludgaven kom 1546).
9. KS 1989,46.
10. WA 38, 654-661.
11. DS III, 196, 9-19.
12. WA 38, 660, 24-30, jfr. 658, 19ff.
13. jfr. DS III, 207,33; 217,29; 237,9ff.; 253,25.28; 256,9f. og 23-27, jfr. her s. 17, 21, 26f., 32ff., 35f.

14. F.eks. Roth's sommerpostille 1526: »er regiert und herschet über alles ... er hatt alles in seiner hand« (WA 10/I, 2, 215, 9-12); prædiken 1524: »dominum omnium« (WA 15, 525,6); prædiken 1525: »Dominum omnium« (WA 17/I, 97,27); prædiken 1529: »dominus super omnia« (WA 29, 301,9f.); Poach's huspostille 1559: »Denn er als wahrhaftiger, ewiger Gott und Herr über alles ... wahrhaftiger Gott und Mensch ... sein Sieg und Triumph allen ausgeteilt und geschenkt sei« (Luther Deutsch, Band 8, Die Predigten v. Kurt Aland, 1965, 186).
15. DS III, 196, 26-34, jfr. Ertner, s. 385ff.
16. Jfr. Ertner, s. 402ff.
17. Dietrich fol. LXVII,v, lin. 14f.
18. Ibidem, fol. LXVII,v, lin. 15ff.
19. Jfr. også sammenfatningen DS III, 201,30-202,9.
20. DS III, 197, 1-21.
21. WA 38, 654,23-655,21: »certum est hanc rem gestam esse in Galilaea, dum adhuc moraretur Iesus in Capernaum. Et credibile est montem hunc esse montem Thabor, ut omnes dicunt. In quo et post resurrectionem discipulis, praecedens eos in Galilaeam, apparuit. Est enim pulcherrimus mons, et, ut S. Hieronymus ait, in medio campo Galilaeae mira rotunditate sublimis, estque confinium fere quatuor istarum tribuum, Naphthali, Sebulon, Isaschar, Asser, quae tribus Galilaeam ferme continent. Et satis commendatur etiam in scripturis ab amoenitate, ut Psal. 89: Thabor et Hermon in nomine tuo exultabunt, id est iucundissimi montes sunt a te creati, Thabor et Libanus. Et victoria Deborah et Barac contra Sissera, celebris est ludic. 4.«
22. DS III, 197, 22-24, jfr. 195,13ff.
23. DS III, 198,7f. – om mester Mads, jfr. Lausten s. 274ff.
24. DS III, 198,26ff., jfr. 236,18f.
25. DS III, 198,31f.
26. DS III, 198,33-199,2.
27. DS III, 199,6-14, jfr. Luther: »Quod Lucas dicit, Iesum assumpsisse Apostolos illos tres fere post octo dies etc., et Matthaeus cum Marco: post sex dies, non sunt contraria. Quia Matthaeus et Marcus sex inter medios dies tantum recitant, Lucas autem et ultimum diem, in quo Christus concionatus est ante istos sex dies, et primum post sex dies, in quo clarificatio ista facta est, simul comprehendit« (WA 38, 655, 22-27).
28. DS III, 200,15f.
29. DS III, 201, 25-29.
30. DS III, 202, 15f.
31. Jfr. Dietrich fol. LXVIII,v-LXIX,r med angivelse i margin: I, II og III.
32. DS III, 202, 27-29, jfr. Dietrich: »dass er solt in solcher angst sehen wie sein Leib/ welcher so schmechlich solt leyden/nach dem Tod so herrlich/schön/vnd köstlich solt werden/dass die Sonne mit jrem glantz gleich schwartz vnd vngestalt dagegen seyn würde«.
33. DS III, 203, 2-7, jfr. Dietrich: »hat er (Kristus) damit sie (de tre apostle) wider das künfftige ergernuss wöllen trösten/auff das/ob er gleich würde schmechlich am Creutz leyden/sie dennoch fest daran hielten/Er were Gottes Son/würde derhalben im Tod nicht bleiben/wie denn vmb solcher vrsach willen die stimm vom Himmel auch klinget«.
34. DS III, 203, 9-12, jfr. Dietrich: »Zum dritten/Ist solche verklärung auch vns zum trost geschehen. Wir haben anfechtung/angst vnd kümmernuss hie auff Erden sehr viel ...«.

35. DS III, 203,20ff.
36. DS III, 203,24-205,6, jfr. 194: »En liden forklarelse/huorledis det følger effter huert andet«, der synes at være Palladius' selvstændige, foreløbige og mere kortfattede oversigt eller parafrase.
37. Hos Luther hedder det: »Ordo autem rei gestae sic habere videtur: Primum ascendit ipse cum tribus istis Apostolis solus, relictis aliis infra in loco campestri. Ubi ascensum est, more suo oravit (= Palladius' 1. punkt). Interim tres Apostoli somno gravantur, Sed a colloquio Christi cum Mose et Elia, vel etiam a claritate nimia evigilant, et vident et audiunt haec omnia, sed attoniti ex somno et rei novitate nihil dicunt (= Palladius' 4. punkt). Post ubi Moses et Elias disparuissent, Luca solo referente, Petrus loquitur: Domine, bonum est nos hic esse, etc. nesciens prae stupore quid loqueretur, ut Marcus cum Luca testantur (= Palladius' 5. punkt). Inter loquendum autem, nubes lucida obumbravit eos (= Palladius' 6. punkt), et vox Patris de nube sonat: Hic est filius meus dilectus, etc. (= Palladius' 7. punkt) Tunc terribi a nube et voce Apostoli ruunt in faciem. Quia Lucas a nube, Matthaeus a voce terribi fuisse scribunt. Post auditam vocem Christus eos tangit, et surgere iubet. Surgentes autem et oculos aperientes, nihil vident nisi Iesum solum, haud dubie iam claritate faciei suae dimissa (= Palladius' 8. punkt)« (WA 38, 655,28-656,6).
38. DS III, 205,23f.
39. WA 38, 656,7.
40. DS III, 205.23-206,2.
41. Det skal her bemærkes, at WA 38, 656,7-657,21, Dr, d.v.s. trykudgaven, ikke findes i Luthers håndskrift, der meddeles parallelt i WA.
42. Dietrich fol. LXVII,v, linie 20 – LXVIII,v, linie 6.
43. WA 38, 656, 7f.
44. WA 38, 656,12ff.
45. WA 38, 656, 24-26.
46. WA 38, 657, 15f.
47. WA 38, 657, 26ff.
48. DS III, 206, 4-22.
49. DS III, 207,1-32 + 208,30-209,17.
50. DS III, 206, 25-33.
51. DS III, 207,33-208,29.
52. Dietrich fol. LXVII,v,lin. 20 – LXVIII,v,lin. 2.
53. DS III, 207,24-28. Hos Dietrich hedder det: »Denn die last/so jm auff dem Halss gelegen/hat jn nit lassen ruhen/nemlich/Dass er für aller Welt Sünde bezalen/Gottes zorn vnd fluch tragen/vnd nicht schlecht ein Leiblichen Tod/sonder einen Sünden Tod leyden solt/dadurch alle die/so an jn würden glauben/von der Sünden last vnd ewigem Tod erlöset würden. In solcher angst/vnd vnaussprechlichem bekümmernuss/hat der liebe HERR sich allzeit an das Gebet gehalten/vnd trost empfunden« (Dietrich fol. LXVIII,r, lin. 7ff.).
54. Jfr. neden for.
55. Dietrich siger i sin overgangsbemærkning: »Solchs sollen wir lehren/vnd wol mercken/auff das/wenn wir in anfechtung/schrecken/oder kümmerniss kommen/wir vns auch an das Gebet halten/vnd vmb hülffe vnd trost bey Gott vnserem Vatter anhalten« (fol. LXVIII,r, lin. 18-21).
56. DS III, 207, 33ff., jfr. 196,12ff. og her s. 9 med note 13.
57. DS III, 208,30-209,17 = Dietrich fol. LXVIII,r, lin. 21 – LXVIII,v, lin .2.,
58. Dietrich fol. LXVIII,v, lin. 3-31.

59. DS III, 211,2ff., jfr. Luther: »ostenditur mortuorum resurrectio, et futura gloria seu claritas etiam corporum nostrorum« (WA 38, 656,7f.).
60. DS III, 210,1ff., jfr. Dietrich fol. LXVIII,v, lin.18-20: »Das ist nun kürztlich die Historia/darauss hetten wir sehr viel zu lehrnen/Aber/wie oben gesagt/vnmüglich ists/dass wirs in disem elenden leben recht bedencken/vnd gnugsam davon predigen können«.
61. DS III, 210,23-211,1 = Dietrich fol. LXVIII,v, lin. 21-31.
62. DS III, 211,1f.
63. DS III, 211,8f.
64. Jfr. Luther WA 38, 656,11: immortalitas et gloria.
65. DS III, 212,6ff. Palladius' gengivelse af Augustins skelnen mellem de to opstandelser danner udgangspunktet for tolkningen af Palladius' skrift både hos Oluf Friis og Bjørn Kornerup.
66. DS III, 213, 13ff., jfr. Luther: »Secundo, additur huic facto per se admirabili apparitio Mosi et Eliae« (WA 38, 656,12).
67. DS III, 213, 15-21 = Dietrich fol. LXIX,r, lin. 26-31.
68. DS III, 214, 14-25 = Luther, WA 38, 656, 13-19 (direkte fortsættelse af citatet anført i note 66): »etiamsi pro mortuis habeantur, tamen sua illa apparitione ostendunt se non esse mortuos, sed in aliud quoddam vitae genus translatos. Deinde ostendunt etiam aliam esse vitam extra istam mortalem, ex qua sublati sunt, et tamen vivunt. Nam neque Moses neque Elias potuissent in hac mortali vita durasse usque ad istam horam, in qua apparuerunt, cum iam tot centenariis annorum fuerint extra mundum, seu hanc vitam. Et tamen adhuc vivunt, et se vivos ostendunt, nec unquam vere fuisset mortuos«.
69. DS III, 214, 26-29 = Dietrich fol. LXIX,v, lin. 11-12.
70. DS III, 215, 28-31 = Dietrich fol. LXX,r, lin. 8-13: »Denn eben darumb/dass solliche hoffnung vns gewiss würde/ist Christus vnser lieber HERR am Creutz gestorben/hat für vnser Sünde bezalet/hat vns zu der seligen Tauff/vnd seinem lieben Wort/vnd andern gnadenzeychen kommen lassen/dass auch vnser Leib im Tod nicht bleiben, sondern zum ewigen leben vnd herrligkeyt kommen sollen«. – Palladius gengiver hele afsnittet lin. 3-13.
71. Jfr. Lis Jacobsens forklaring af ordet i note til stedet, DS III, 263. Lis Jacobsens forklaring bekræftes af Dietrichs tekst, jfr. næste note.
72. DS III, 215, 32-36 = Dietrich fol. LXIX,r, lin. 32-37: »denn dass sie an den verheysenen Weibes Samen glaubt/vnd sich sein getröstet/Gottes Wort angenommen vnd bekennet/in Gottes forcht sich gehalten/vnd Gottes willen gern vnd gedultigklich getragen/vnd durch die hoffnung dess ewigen lebens alles zeytliche vnglück vberwunden (!) haben«.
73. DS III, 216, 1ff., fri gengivelse af Dietrich fol. LXIX,r, lin. 38 – LXIX,v, lin.4.
74. WA 38, 656,24.
75. WA 38, 656,21.
76. WA 38, 656,25.
77. DS III, 218,16-19. I Lutherteksten, der ikke henviser til Moses' og Elias' samtale med Kristus om dennes »udgang«, hedder det: »Tertio ... morientes (nl. Moses og Elias) tantum migrent ex hac misera et calamitosa vita in aliam meliorem ... Quarto, Docet ergo ista apparitio mortem contemnendam, et habendam simpliciter pro migratione quadam ex hoc ergastulo ad claritatem melioris vitae, sicut Moses et Elias migraverunt potius, quam mortui sunt« (WA 38, 656,20-27).
78. DS III, 217,1f.

79. DS III, 217, 18-25 = Dietrich fol. LXVIII,v, lin.9-15: »wie vnzelich viel Seelen er (Kristus) vom ewigen Tod erlösen/Gottes genad vnd barmhertzigkeyt in der weyten Welt durch das Euangelium bekannt machen/ein gläubige/willige/gehorsame Kirch/ durch den heyligen Geist/biss an der Welt ende zeugen vnd bauen/dagegen dess Teuffels Gifft vnd bösen willen brechen/vnd sein Reich zerstören/Im selbs aber durch solchen gehorsam vnd Tod einen Namen machen werde vber alle Namen«.
80. DS III, 217,29.
81. Jfr. DS III, 196,14f. og 18f., jfr. her s. 9 med note 13.
82. DS III, 217,31f.
83. Jfr. DS III, 217,1f.
84. DS III, 217,33.36, jfr. 237,22f.: »hand skal være it offer for Menniskens Slect«.
85. DS III, 218,1.
86. DS III, 218,1ff.
87. DS III, 218,11.
88. StA II/I, 176,13f.
89. CR 14,900.
90. WA 38, 525,39f.
91. WA 38, 636,33.
92. Jfr. her s. 36f. og jfr. Ertner, s. 528ff., 572,note 4 og 578 med note 2 og 4.
93. DS III, 219, 5-9.
94. Citeret DS III, 213, 6f.
95. DS III, 219, 11ff.
96. DS III, 219, 17f.
97. DS III, 219,29ff., jfr. 221,4f.
98. DS III, 220,12f.
99. jfr. her s. 9 med note 13.
100. WA 38, 660,25f.: »promissus a Deo patre per spiritum sanctum ministerio legis (id est Mosi) et Prophetarum (id est Eliae)«, jfr. WA 38, 661,10ff.: »duo testes, Lex et Prophetæ. Quemadmodum et Paulus hunc locum Rom. 3. tangit, dicens, Iusticiam fidei in Christo ostensam nunc esse, quæ testimonium habeat in lege et Prophetis«
101. DS III, 220,12f.; 221,11.13. 14f.
102. DS III, 220,26f.
103. DS III, 220, 28-32.
104. DS III, 222, 29f.: »den første fortagelige part aff denne Histori«.
105. »Til Louen oc til Vidnesbyrd« (DS III, 221,10) – således også oversat i Chr. III's bi-bel : »effter Lowen oc Vidnesbyrdet«.
106. DS III, 221,10ff.
107. DS III, 221,12f., jfr. Luthers henvisning til Rom. 3,21, her note 100.
108. DS III, 221, 24-28 – Palladius har tidligere anvendt udtrykket »Louens formaledidelse« (DS III, 207,26) i gengivelsen af et længere afsnit hos Dietrich (her s. 16), men udtrykket findes ikke i den pågældende sammenhæng hos Dietrich, der i sin prædiken i det hele taget ikke kommer ind på loven eller begrebsparret lov og euangelium. Lovens forbandelse i lovens anden brug fremhæves stærkt af Luther, f.eks. i Galaterbrevskommentaren 1535, WA 40/I, 470,30-471,26 og 582, 16ff. Men også Melanchthon taler om lovens forbandelse og fordømmelse i Loci tertia aetas: »Sunt enim liberati a Lege, id est, a maledictione et damnatione seu ab ira Dei, quæ in Lege proponitur« (StA II/I, 325,22ff., jfr. StA II/I, 326,2f.).
109. DS III, 221,28ff., jfr. Luther i Galaterbrevskommentaren 1535, WA 40/I, 496,16-497,34.

110. DS III, 222, 6-11, jfr. Luther i Galaterbrevskommentaren 1535, WA 40/I, 523,24-29, hvor billedet med tyven og røveren forekommer.
111. DS III, 222, 12-14.
112. DS III, 222, 18-21 = Luther, WA 38, 657,16ff.: »Ubi mors victa est, ibi et peccatum victum est, cum sit mors nihil nisi stipendium peccati, Roma. 6. Sine peccato enim mors non esset, etc. Ablatis autem peccato et morte per Christum, liberi sumus a potestate diaboli«.
113. DS III, 222,33.
114. Feks. i Galaterbrevskommentaren 1535, WA 40/I, 209,7; 557,18ff.; jfr. også 613,28-614,26.
115. DS III, 219,7.
116. DS III, 219, 20f.
117. DS III, 219, 29ff.
118. CR 14, 902.
119. Jfr. DS III, 206, 21.
120. »wi skulle ocsaa begræde denne vor skrøbelighed« (DS III, 223,31). »Gråden« indgår som led i Palladius' lære om boden, jfr. Ertner, s. 499ff.
121. DS III, 224,36-225,7.
122. DS III, 225,15f.
123. DS III, 225,21f.
124. DS III, 226,31f.
125. DS III, 228,10.
126. DS III, 228,15ff.
127. DS III, 229,30ff.
128. DS III, 230,1f., jfr. »Annotationes in aliquot capita Matthaei«, WA 38, 532, 8ff., hvor Luther tolkende gengiver Jesu ord (Mt. 12,6): »Ideo concludit: Dico vobis, id est annuncio et praedico vobis, quod hic est maior templo. Id est, scitote me esse audiendum, non vos, neque Mosen vestrum. Es ist aus mit Mose und ewrem ding«. Jfr. ligeledes Luther i Galaterbrevskommentaren 1535: »Christus et Moses nullo modo conveniunt« (WA 40/I,542, 32 og jfr. Luther i samme skrift om Paulus' anklage mod Peter i Gal. 2,11, især WA 40/I, 201,17-202,30).
129. DS III, 230,28-232,15.
130. Dietrich fol. LXX,r, lin. 14-29.
131. DS III, 231, 3-10, jfr. Dietrich fol. LXX,r, lin. 18-22: »Der liebe Petrus hat solche herrligkeyt allein mit leiblichen augen gesehen/nicht an jm selbs erfahren/vnd wirdt doch so wonne reich/vnd für freuden gleich truncken darüber ... Was wil denn dar-auss werden/wenn wirs an vns selber sehen vnd erfahren werden?«
132. DS III, 231, 10ff.
133. DS III, 232, 6f.
134. DS III, 232,17.
135. Dietrich fol. LXX,v – LXXIII,v.
136. DS III, 196, 9-19, jfr. her s. 9 med note 13.
137. DS III, 237, 6-11.
138. DS III, 237, 21ff.
139. Jfr. om Kristus som offer DS III, 217, 33.36 og her s. 21f., 26f., 35.
140. DS III, 256, 9f. 23-27.
141. DS III, 233, 9-12 = Dietrich fol. LXX,v, lin. 14ff.
142. DS III, 233, 19-26.

143. DS III, 236, 16-23 = Dietrich fol. LXXI,v, lin. 20-29: »Auff dass aber durch solche grosse ergernuss die schwachen Hertzen nicht gar dahin fielen/sonderlich weil es nun an dem war/dass sein sterben sich nahete (Denn wie S. Lucas schreibet/hat der HERR bald nach diser herrlichen erklärung sein angesicht stracks gen Jerusalem gewendet/sein Opffer allda ausszurichten) lässt der Himmlische Vatter hie bey sollicher erklärung sich auss der Wolcken hören/welche die drey Jünger vberschattet hatte/vnd gibt dem lieben HERREN Christo/der für der Welt arm vnd veracht war/vnd so eins schmechlichen Todts solt sterben/diss zeugknuss/Diser Jesus sey sein lieber Son/an welchem er ein wolgefallen habe/vnd heisst/jederman sol jn hören«. Dietrich benytter altså også ordet »offer« om Kristus. Palladius' fremstilling 233,27 – 236,23 er gengivelse af Dietrich fol. LXX,v, lin. 18 – LXXI,v, lin. 28 med Palladius' indskud 233, 29-34 og 235, 16-21.
144. Denne henvisning til salme 22 findes ikke hos Dietrich.
145. DS III, 238,13-240,29, gengivelse af Dietrich fol. LXXI,v, lin.33 – LXXIII,r, lin. 10 med Palladius' selvstændige tilføjelse 238,30-239,1 og 239,30f.
146. DS III, 241,5ff., jfr. 248,5f., hvor Palladius minder om udlægningen af Guds røst om sin Søn »ved disse try stycker/at hand er Guds Søn/at hand er den rette middeler/at mand skal høre hannem alene«.
147. Jfr. Ertner, s. 345ff. 365, 378 og 566ff.
148. DS III, 219,6f. 20f. 29ff., jfr. 217,31ff., 221,30f., 244, 11f. 19, 248,6, 250,9ff.
149. WA 38, 659,29.
150. Jfr. Ertner s. 568ff. og her s. 24 med citatet fra Melanchthons »Annotationes et conclusiones in Evangelium Matthaei«, 1558.
151. DS III, 241,12ff.
152. Dietrich fol. LXXIII,r, lin. 17ff.
153. Jfr. Ertner s. 345, note 1, jfr. iøvrigt ibidem s. 343ff.
154. DS III, 241,21f., jfr. Dietrich fol. LXXIII,r, lin. 24f.: »Diesen stellet er vns allen zum Lehrmeister vnd Doctor/dass wir seine Schüler seyn/vnd jn hören sollen«.
155. DS III, 242, 1-33.
156. Jfr. om hans biblicisme neden for s. 33ff.
157. DS III, 242, 10-30.
158. DS III, 242,35.
159. DS III, 242,31ff.
160. Jfr. Ertner, s. 354ff. og iøvrigt s. 326ff.
161. DS III,243, 17ff. Hos Dietrich hedder det: »Das ist nun die herrliche/nötige/selige Lehre/welche zu diesen zeiten vnser gnediger Vatter im Himmel vns widerumb durch sein heyliches Euangelium hat leuchten lassen/da man zuvor gar nichts von hat gewust« (fol. LXXIII, v, lin. 10-13). Palladius DS III, 242,34 – 243,27 er gengivelse af Dietrich fol. LXXIII,r, lin.37 – LXXIII,v, lin.21.
162. DS III, 243,27 – 247,17.
163. Jfr. Ertner, s. 448ff.
164. DS III, 247, 17-19, gengivelse af Dietrich fol. LXXIII,v, lin. 22-28, hvor Dietrich med sine ord hentyder til sin omtale af papisternes forfølgelse af den sande lærdom som kætteri og mytteri.
165. DS III, 250,9ff.
166. DS III, 251,20f. med rettelsen 259.
167. DS III, 252,20f.
168. DS III, 252,28ff.

169. DS III, 253, 16-29, gengivelse af Luther, WA 38, 657, 22-31: »Voluit autem istam apparitionem praecipue istis tribus Apostolis ostendere, ut eos contra futurum scandalum crucis et mortis suae muniret. Sed parum effecit, Quia sub horam tentationis Petrus omnia oblitus, negavit se nosse, quis esset iste homo. Similiter et omnes in eo scandalisati sunt. Tamen post resurrectionem valuit apparitio ista, ad fidem faciendam certissimam de Christo filio Dei vivi, et de regno eius spiritualiter intelligendo. Unde et Petrus in epistola posteriore confirmat confessionem suam, Quod Iesus sit Christus filius Dei vivi«.
170. Jfr. her s. 15.
171. Jfr. om Kristi »beskedenhed« DS III, 201, 7-17.
172. DS III, 256,23-30.
173. DS III, 196, 9-19, her s. 9.
174. DS III, 253,26-29, jfr. oven for.
175. DS III, 254,30-255,2. En tilsvarende formulering findes i Palladius' isagogik, »Isagoge ad libros propheticos et apostolicos«, 1557, bl. K 3,r: »EPISTOLÆ Apostolorum, sicut supra quoque diximus (jfr. bl. B 1,r), sunt tanquam sigilla et subscriptiones, item testimonia et illustrationes eorum quæ scripta sunt ab Euangelistis. Vt: Ego Paulus sic subscribo Euangelio Matthaei: Ego Petrus sic subscribo, etc.«, jfr. også »Skrifter af Peder Palladius« v. Martin Schwarz Lausten, København 1968. s. 108.
176. DS III, 255,10ff., jfr. Palladius 1557 bl. M 6,r, hvor det om 2. Pet. 1. hedder, at Peter »vult fidem et fidei uocationem ut certam ostendi bonis operibus, ne sit fides ut inane somnium sine uirtute, scientia, continentia etc. Cum non sit ex auditu fabulorum, sed Euangelij, quod Petrus iam senex et certissimus testis, quippe qui adfuit etiam in transfiguratione Christi, commendat pijs omnibus ab ipso autore (!) sacræ scripturæ, scilicet Spiritu sancto«.
177. DS III, 255,18-23, jfr. Ertner s. 325ff. og jfr. her s. 29f. om skriftens egenskaber.
178. Jfr. at afsnittet WA 38, 657,29-659,25 indledes med ordene: »Unde et Petrus in epistola posteriore confirmat confessionem suam«, og at afsnittet WA 38, 659,26-661,12 indledes med ordene: »Vult igitur ista apparitio Christi idem ostendere ipsa re et veritate, quod supra cap. 16. Petrus est confessus«.
179. DS III, 256, 6-10 = WA 38, 657,35-658,20.
180. DS III, 256,23-30 = WA 38, 660, 24-30: »vere Deus et homo, vere filius Dei et hominis, vere ille Christus et rex, sacerdos et dominus, promissus a Deo patre per spiritum sanctum ministerio legis (id est Mosi) et Prophetarum (id est Eliae), In quo uno et solo sit salus et vita, in cuius manu sint omnia, quia filius et haeres. Vt beatus sit omnis Simon filius Bariona, qui revelationi huic patris credens, eum palam et publice fuerit confessus. Nam aliud nomen sub coelo non est datum hominibus, in quo salvi fiant, etc.«. Jfr. DS III, 196, 9-19, her s. 9.
181. DS III, 256,31-257,1. Hos Luther hedder det: »Non hic agitur de lege, multo minus de traditionibus humanis, Sed de summo articulo salutis humanae, sine lege (!), sine traditionibus, sine operibus nostris, id est, de revelato, audiendo, cognoscendo, credendo, confitendo, Christo, filio Dei vivi, Et in confessione perseverando ac moriendo. Ipse enim est salus, vita et resurrectio, etc.« (WA 38, 660, 31-35).
182. Jfr. Ertner s. 609ff.
183. Jfr. Ertner s. 637ff. og 648ff.
184. DS III, 257, 13-21, friere gengivelse af WA 38, 658, 27-38.
185. DS III, 257, 17-24, jfr. Luther, WA 38, 658, 33-38: »Et graphice ac insigniter eodem cap. Romanum Episcopum exprimit. Nam hic prae omnibus aliis scripturae interpretationem non solum sibi facit propriam et secundum voluntatem suam, Sed insuper

audet etiam horribiliter blasphemare cum suis daemonibus, Se esse supra scripturas, Et auctoritatem scripturae pendere ex ipsius auctoritate, ut legitur in cap. Cuncta per mundum, etc. O horribilis furia!»

186. DS III. 206,19, her s. 15.

187. Om skriftens guddommelige overlevering hos Palladius jfr. Ertner s. 343ff.

188. Jfr. oven for s. 9 med note 14.

189. WA 29, 301, 9f. (prædiken 29/3 1529).

190. WA 29, 298, 1f.

191. WA 29, 298, 8f.

192. WA 29, 299,10-301,1.

Summary

According to information from Peder Palladius himself (letter of 1550) the Thabor story has had a decisive importance for his conversion to Lutheranism. In 1554 he preached a series of sermons on the Thabor story, published 1555 under the title »Den offuermaade herlige Historie om vor Herris Jesu Christi ærefulde forklarelse paa Thabor bierg, predicket oc vdlagt aff Docter Petro Palladio«. This series of sermons can be characterized as his swan song and his theological testament. As already pointed out (by Martin Schwarz Lausten), Palladius is here literary dependent on the sermon on the Thabor story in Veit Dietrichs »Kinder Postilla«. This study proves that Palladius is also literary dependent on the commentary on St. Matthew by Martin Luther (»Annotationes in aliquot capita Matthaei«, 1538). Still, in the series of sermons original parts are to be found which reveal the author of »En Visittatsbog«. At the head of the interpretation, as the »summa« of the story, he places a paraphrase of the confession formulated by Luther in his commentary on St. Matthew, by means of which the Thabor story by Luther is seen as a confirmation of the confession by St. Peter the Apostle (Matth. 16,16). From Luthers point of view the confession constitutes the direct relationship to Christ himself. Luthers confession is quoted by Palladius in the last sermon. The confession has another content by Palladius. Here it testifies to the authority of the Holy Bible as a divinely delivered tradition from heaven. This study proves, however, a significant influence by Melanchthon, although not a literary one. The interpretation by Palladius is founded on the scheme of interpretation by Melanchthon, i.e. the dialectical method, that concludes in deducing loci. To this scheme he arranges his material, partly drawn from Luther, partly from Dietrich and partly his own account. As to the theological substance the series of sermons is characterized by the theology of Melanchthon.